

OVER TAAL

Interviews: Luc Devoldere en Luc
Van Kerchove

Ik ben ik en jij bent jij

Beleefde geboden

Dossier tussentaal

Beeldspraak bij Mega Mindy

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Jaargang 53, nr. 3, mei-juni 2014

Hoofdredacteur ■

Filip Devos

Redactie ■

Natalie Hulsen
Hanne Kloots
Albert Oosterhof

Vaste medewerkers ■

Hugo Brouckaert
Bert Cappelle
Bruno Comer
Fleur Deboutte
Sofie Gordts
Evelien Van Renterghem

Website ■

www.overtaal.be
www.facebook.com/overtaal

Verantwoordelijk uitgever ■

Bruno Scheers

Uitgeverij UGA
Stijn Streuvelsstraat 73
8501 Heule
Tel.: 056 36 32 00
Fax: 056 35 60 96
E-mail: publ@uga.be
www.uga.be

**Abonnementsprijzen
exclusief verzendkosten** ■

Jaarabonnement: € 34,12
Los nummer: € 8

Over taal verschijnt vijfmaal per jaar.

Voor het overnemen van artikelen
is toestemming van de uitgever vereist.

D/2014/0857/6 - ISSN 0774-2398

OVER TAAL

- 59** Interview
Luc Devoldere: Standaardtaal is geen politieagent, maar een wegwijzer - Bruno Comer
- 62** Taalwerk
Ik ben ik en jij bent jij ... Over de persoonlijke voornaamwoorden je en jij - Marjo van Koppen en Bettina Gruber
- 65** Taalkronkels
Uit het archief: onderzoeksterminologie anno 1974 - Hanne Kloots
- 66** Idioom & Co
Hoe beleefd is een indirect gebod? - Bert Cappelle
- 68** Broodje taal
Broodje [ei] - Fleur Deboutte
- 70** Interview
Luc Van Kerchove: filmfanaat en francofiel - Evelien Van Renterghem
- 73** Taalwerk
Megamoeilijk, die beeldspraak? Beeldspraak in de film Mega Mindy en het zwarte kristal - Marlies Carette
- 76** Dossier
Tussentaal: is de inspanning belangrijker dan het resultaat? - Chloé Lybaert
- 79** Te boek
Taalhandboek Spelling - Natalie Hulsen
Aspecten van tussentaal in Vlaanderen - Filip Devos
Frequentiewoordenboek Nederlands - Filip Devos
Honden die kraaien en hoe je paarden bereidt - Filip Devos
- 83** Column
Angela - Hugo Brouckaert
- 84** Quiz over taal
Test uw kennis van het Nederlands - Natalie Hulsen

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Jaargang 53, nr. 3, mei-juni 2014

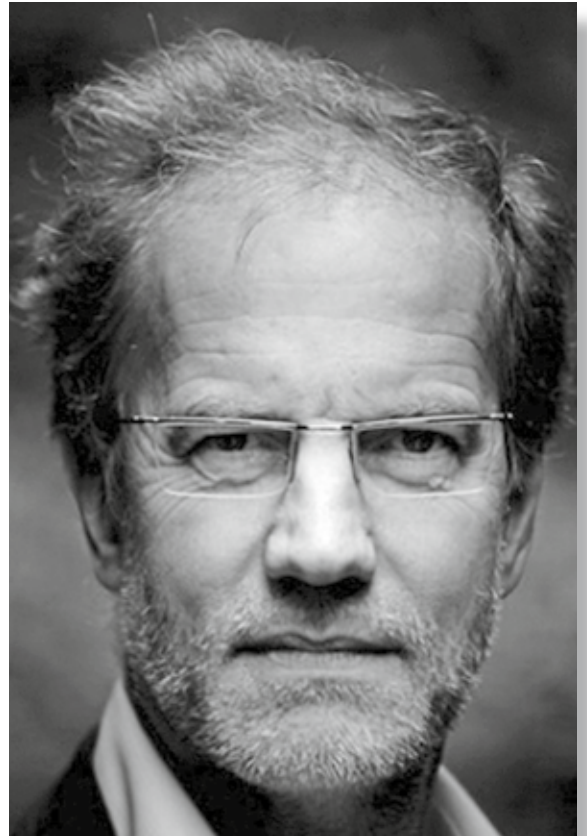
Interview

Luc Devoldere: Standaardtaal is geen politie-agent, maar een wegwijzer

BRUNO COMER

'Het valt op bij radioreclame: in een sketch die de aandacht van de luisteraar moet trekken, wordt er tussentaal gesproken. Maar de eigenlijke aansporing om van het product of de dienst gebruik te maken, is in het Standaardnederlands. Het Algemeen Nederlands geldt als norm, ook in de reclametaal, die per definitie voor een breed publiek bestemd is.' Luc Devoldere, die de leiding heeft van de bekende vzw Ons Erfdeel, pleit duidelijk voor het behoud van de norm. Hij ziet die als een 'te bereiken doel', een 'heilzame fictie', want een taal krijg je nooit volledig onder de knie.

Al sinds de jaren tachtig kwam het principe van het Algemeen Nederlands onder druk te staan. Zowel in de kledij als in de etiquette had de beweging rond mei '68 de normering in vraag gesteld en die evolutie had een weerslag op het taalgebruik. De Nederlandse media – van Radio Veronica tot de Fabeltjeskrant – waren erg populair in de jaren zeventig, maar de commercialisering van de media heeft de Vlamingen opnieuw naar de eigen zenders doen kijken en luisteren.

Pluricentrische taal

Vanaf de grondwetsherziening van 1970 begon Vlaanderen steeds meer eigen bevoegdheden te krijgen, en de geëmancipeerde Vlaming kreeg lak aan regels die uit Nederland kwamen: hij wilde zijn eigen norm stellen en zo komt het dat het Standaardnederlands steeds meer veld verloor als de taal die gebruikt wordt in de openbare ruimte. Dat wil zeggen: de taal die je spreekt met mensen die je niet kent en die dus richtinggevend is in onder meer de media, het onderwijs, het toerisme en het zakenleven. 'Het is nu al zo ver gekomen dat een receptioniste in een hotel in Amsterdam mij in het Engels antwoordt zodra ze hoort dat ik geen Nederlander ben', merkt onze gesprekspartner op. De normverva-

ging kwam er op een slecht ogenblik, toen de vorming van de standaardtaal in Vlaanderen nog niet voltooid was. Die had pas echt een aanvang genomen met de vernederlandsing van de Gentse universiteit in 1930 en de vernederlandsing van het middelbaar onderwijs in het decennium dat daarop volgde. Nederlands is een 'pluricentrische' taal, die vooral tot stand komt in twee naties die een zeer verschillende geschiedenis achter de rug hebben, maar net daarom is een norm zo belangrijk', zegt Luc Devoldere. 'Ik ben grootgebracht in het Zuid-West-Vlaams dialect en ik vind die taal terug in de boeken van Hugo Claus. Nu woon ik in Aalst, de stad van Louis-Paul Boon. Het dialect speelt duidelijk een rol in de taal van die twee coryfeeën van de literatuur, maar zonder het Standaardnederlands zouden ze nooit doorgebroken zijn.

Niet kleineren

‘Het principe van de norm naar voren schuiven, is één zaak. De toepassing een andere. Natuurlijk kan het niet de bedoeling zijn om die norm te gebruiken om mensen te betuttelen of te kleineren’, benadrukt Devoldere. ‘Naar perfect taalgebruik streven is als een berg beklimmen waarvan je nooit de top bereikt. Hoe beter je standaardtaal spreekt, hoe meer je merkt dat je ze nooit volledig kunt beheersen. Maar dat ‘te bereiken doel’ heb je wel nodig om hogerop te geraken. Het Standaardnederlands is geen politieagent, maar een wegwijzer. En een leraar heeft het recht om leerlingen op fouten te wijzen. Het is net het onderwijs dat de kleine man tot emancipatie heeft gebracht. Ook voor nieuwkomers, zoals migranten, is een norm een houvast en de acties voor het Standaardnederlands hebben zeker resultaat afgeleverd. Luister eens naar interviews in sportuitzendingen: een wielrenner van nu drukt zich beter uit dan in de jaren zestig. We zouden zoiets nooit bereikt hebben, hadden we de tussentaal als norm genomen’, stelt de geïnterviewde. ‘Die tussentaal is een veredeld Brabants dialect, de regio waar de culturele elite – de ‘sprakmakende gemeente’ – van nu woont. Ze leidt tot provincialisme, tot energieverlies en versterkt de middelpuntvliedende krachten. Natuurlijk, wie Standaardnederlands spreekt, is daarom geen beter mens. Ten onrechte wordt die taal gezien als een vorm van pretentie, als een zich verheven voelen boven een ander. Net nu de media wereldwijde contacten razendsnel doen verlopen, hebben we nood aan een standaardtaal om elkaar te begrijpen en moeten we meer ambitie tonen’, luidt het. ‘In grote stadsscholen tref je tegenwoordig tientallen nationaliteiten aan. Wat is de enige gemeenschappelijke taal in die diversiteit? Het Standaardnederlands. Die taal is dus zeer belangrijk om de problemen van onze tijd aan te kunnen.’

A graphic of a typewriter keyboard key with the text 'Het principe van de norm naar voren schuiven, is één zaak. De toepassing een andere.'

Hoe samenleven?

‘Destijds stelde kardinaal Mercier dat het ‘Vlaams’ geen geschikte taal was voor het onderwijs aan de universiteiten. Hij gebruikte opzettelijk het woord ‘Vlaams’, omdat er toen in Leiden en Utrecht wel in het Nederlands gedoceerd werd en het succes van die universiteiten zijn stelling meteen ontkrachtte. Het heeft dus geen zin naar ‘le flamand’ terug te keren. Natuurlijk is er sinds de tijd van Mercier veel veranderd: we hadden het al over de zelfbewuste natie van zes miljoen Vlamingen die sindsdien ontstaan

is. Daar tegenover staan 17 miljoen Nederlanders en dat gegeven blijft natuurlijk onveranderd. Als Vlamingen moeten we dat onder ogen zien’, stelt de hoofdredacteur van *Ons Erfdeel* vast. ‘We zijn twee landen die dezelfde taal spreken en daarom alleen al moeten we blijven nadenken over de manier waarop we willen samenleven. Integratie, in de zin van een klontje suiker dat in de koffie wordt opgelost, is niet de juiste weg. Maar wel samenwerking. Onze vzw wordt zowel door de Vlaamse als door de Nederlandse overheid gesubsidieerd en op dat vlak zijn we een unicum. Als Vlamingen kunnen we in Nederland zelfbewuster naar buiten treden. David Van Reybrouck verkocht 300.000 exemplaren van *Congo, een geschiedenis* in Nederland, waar de natuurlijke interesse op de koloniale geschiedenis van Indonesië en Suriname gericht is. Belangrijke hoge functies in de Nederlandse culturele wereld worden door Vlamingen bekleed. Denk maar aan Peter Vandermeersch, die de NRC leidt, aan Ivo Van Hove, die hoofd is van de Toneelgroep Amsterdam, of Jan Raes, die algemeen directeur is van het Koninklijk Concertgebouworkest in dezelfde stad. De Nederlanders hebben intussen ontdekt waar we goed in zijn, zoals het onderwijs en de gezondheidszorg.’

Opmars van het Engels

Vlaanderen en Nederland zijn dus gelijkwaardige partners die elkaar nodig hebben op tal van vlakken, bijvoorbeeld inzake de bepaling van een gemeenschappelijk standpunt tegenover de opmars van het Engels. Op dat punt zijn er verschillen, want Nederland is op dat vlak toleranter dan Vlaanderen. Volgens Luc Devoldere is dat te verklaren doordat Nederland nooit heeft moeten vechten voor zijn taal. ‘Van toen het onafhankelijk geworden was van Spanje op het einde van de zestiende eeuw, heeft het Nederlands er zich ongestoord kunnen ontwikkelen. Dat leidt tot een zekere zorgeloosheid die de poort wijd openzet voor het Engels. De kennis van die taal is noodzakelijk, maar niet voldoende’, is zijn reactie. Hij maakt zich weinig zorgen omtrent het veelvuldige gebruik van leenwoorden uit het Engels. Die hebben altijd bestaan en steeds werden ze in de taal geïntegreerd, zonder er ooit een gevaar voor te vormen. En als ze toch te onpas gebruikt worden, is ironie een heel efficiënt wapen om de rechten van het Nederlands te vrijwaren. Erger is het gebruik van het Engels in de universiteiten. Uit de geschiedenis van de Vlaamse Beweging blijkt dat de vooruitgang pas mogelijk werd toen het Nederlands de taal werd van de academische wereld. Zullen we het er nu weer verjagen? Wanneer dit het geval wordt, zal het Nederlands ongetwijfeld aan status verliezen. Bovendien zou een verengelsing tot een blijvend voordeel leiden van de Angelsaksische cultuur tegenover die van het Europese vasteland. De Engelstaligen kunnen hun standpunten immers in hun eigen taal verdedigen, terwijl hun gesprekspartners hun moedertaal niet kunnen gebruiken. Als je Engels spreekt, ben je een

ander mens dan als je in het Nederlands uitdrukt. Taal is meer dan louter een instrument, het is ook een manier van denken. De opkomst van het 'euro-English', dat louter een instrument is, leidt tot een verschraving van het taalgebruik. Iedereen ondervindt hoe moeilijk het is om het Engels, in al zijn nuances, behoorlijk te beheersen. Destijds was het Latijn de lingua franca. Voor 1830 werd aan de Gentse universiteit in die taal gedoceerd. Maar iedereen moest die taal leren en dat is een heel verschil met het Engels. Nu is het aantal mensen dat Engels als moedertaal heeft, kleiner dan de massa die Engels als tweede taal heeft.'

Integratie, in de zin van een klontje suiker dat in de koffie wordt opgelost, is niet de juiste weg.

Frans tweede taal

Devoldere vindt daarom dat het Nederlands zich principieel moet verdedigen tegen de machtsgreep van het Engels, ook aan de universiteiten. Hij oordeelt zelfs dat het Frans het best de tweede taal blijft voor de Vlamingen, omdat Engels sowieso dominant genoeg is in hun leefwereld, en zeker in die van de jongeren. Het Frans blijft een taal waar we veel mee gemeen hebben en die aan onze volledige zuidgrens gesproken wordt. De geschiedenis van het Frans bewijst hoezeer een overheidsingrijpen invloed kan hebben op het taalgebruik: tijdens de Franse Revolutie bleek dat slechts 30% van de bevolking Frans sprak; de wetten van 'la République une et indivisible' hebben daar verandering in gebracht.

De Belgische taalwetten zijn evenmin weg te denken uit de geschiedenis van het Nederlands. De toepassing ervan blijft een probleem. Dat ondervond men ook in Menen, de stad waar de vzw Ons Erfdeel haar hoofdkwartier heeft. Rekkem is een deelgemeente van Menen. De beslissing dat aan de loketten van de stadsadministratie alleen nog Nederlands gesproken zou worden, haalde het nationale nieuws. 'Moeten migranten zich voortaan alleen behelpen met gebarentaal of icoontjes allerlei?', luidde de reactie. 'Zelf heb ik vastgesteld dat vier op de tien van de contacten aan het loket in het Frans gebeurden toen ik in de wachtrij stond', vertelt Luc Devoldere. 'Ik schaar me achter de beslissing van het stadsbestuur, maar natuurlijk moet er een gulden middenweg gevonden worden tussen de wettelijkheid en de hoffelijkheid. Het is zoals met de verdediging van het Standaardnederlands: *fortiter in re, suaviter in modo* ('krachtig wat de zaak betreft, soepel in de aanpak'; <red.>), en dat principe moest duidelijker gecommuniceerd worden. Maar vergeet niet: in Halluin, de Franse gemeente hier net over de grens, waren toestanden zoals die in het Menense stadhuis volstrekt onmogelijk.'

De Pacificatiezingen

Dit interview behandelt hetzelfde thema als de lezing die Luc Devoldere gehouden heeft op zaterdag 8 november 2013 in de Grote Kerk in Breda: *Verdwaald in al onze talen. Babel in de Lage Landen*. Dit gebeurde in het kader van de Pacificatiezingen, die de geest van de Pacificatie van Gent uit 1576 vertalen naar de hedendaagse tijd. De vzw Pacificatiezingen wil van gedachten wisselen over het verleden en de toekomst van Vlaanderen en Nederland. Een Nederlander komt aan het woord in het stadhuis van Gent, en het jaar daarop een Vlaming in de Grote Kerk van Breda.

Het initiatief bestaat sinds 1981 en op de lijst van vorige sprekers vinden we namen als Hella S. Haasse, Kees Middehof, Herman Balthazar en Gerard Mortier. In 2008 kreeg de vzw Pacificatiezingen de ANV Visser-Neerlandiaprijs. Op zaterdag 8 november 2014 houdt Frits van Oostrom in het Gentse stadhuis een toespraak over de letterkunde in de middeleeuwen.

Meer info: pacificatiezingen.org.

Ons Erfdeel

'Een culturele KMO', zo omschrijft afgevaardigd bestuurder Luc Devoldere glimlachend de vzw Ons Erfdeel. In 1957 richtte Jozef Deleu het tijdschrift *Ons Erfdeel* op en vanaf 1970 ging de stichting op professionele basis aan het werk. Nu zijn er zes voltijdse medewerkers aan de slag die zich toeleggen op een tweevoudige doelstelling: de cultuur van Vlaanderen en Nederland bekend maken in het buitenland en de culturele samenwerking tussen alle Nederlandssprekenden bevorderen. Haar activiteit bestaat vooral uit de verspreiding van tijdschriften en boeken. De publicaties op het internet winnen steeds meer aan belang. Ons Erfdeel organiseert regelmatig lezingen en debatten.

De vzw heeft haar zetel in Rekkem, op 10 meter van de Franse grens en onderhoudt dan ook heel goede relaties met Frans-Vlaanderen en Noord-Frankrijk in het algemeen.

Meer info: www.onserfdeel.be.

Taalwerk

Ik ben ik en jij bent jij ... Over de persoonlijke voornaamwoorden *je* en *jij*

MARJO VAN KOPPEN EN BETTINA GRUBER

Ik ben ik en jij bent jij, op zijn minst een van ons is vrij, zingt Boudewijn de Groot. Die ene regel maakt onmiddellijk de veelzijdigheid van persoonlijke voornaamwoorden duidelijk. Ik ben immers niet altijd ik en jij niet altijd jij. Ik ben ik als ik spreek, maar voor jou ben ik jij en jij ik.

Volgt u het nog? In dit taalwerk zullen wij inzoomen op slechts twee van die voornaamwoorden, namelijk die voor de tweede persoon, het zwakke voornaamwoord *je* en het sterke voornaamwoord *jij*. Deze pronomina vertonen opmerkelijk gedrag in het Nederlands, het Fries en in dialecten van het Nederlands. Zo is *je* niet altijd hetzelfde als *jij*, maar soms verwijst het wel naar hetzelfde als

ik; in sommige dialecten kunnen *je* en *jij* samen in een zin voorkomen, en in het Fries kan de tweede persoon soms zelfs helemaal worden weggelaten.

dat deze zin niet *per se* gaat over de gesprekspartner, maar hij refereert aan een algemeen feit over mensen die opgroeien in Nederland. Dit blijkt nog duidelijker uit zinnen zoals deze:

- (2) In de zeventiende eeuw kon *je* in Amsterdam Vondel tegenkomen.

Deze mededeling kan niet over de gesprekspartner gaan, omdat die simpelweg nog niet leefde in de zeventiende eeuw. Deze zin beschrijft het algemene feit dat het mogelijk was om in de zeventiende eeuw in Amsterdam Vondel tegen te komen. In al deze gevallen noemen we het gebruik van *je* generiek: dat betekent dat de zin een mededeling doet over een generiek feit en niet (alleen) over de aangesproken persoon. Het Nederlands heeft behalve *je* ook het sterke voornaamwoord *jij* in de tweede persoon enkelvoud. Dat *je* en *jij* niet altijd hetzelfde betekenen, of beter gezegd naar hetzelfde verwijzen, wordt duidelijk als we in zin (2) *je* vervangen door *jij*. Dit hebben we gedaan in voorbeeld (3).

- (3) In de zeventiende eeuw kon *jij* in Amsterdam Vondel tegenkomen.

Deze zin betekent dat de aangesproken persoon Vondel had kunnen tegenkomen in de zeventiende eeuw. Aangezien de aangesproken persoon nog niet leefde in de zeventiende eeuw, is de zin in voorbeeld (3) pragmatisch vreemd.

Interessant genoeg is het zo dat het generieke gebruik van *je* niet specifiek is voor het Nederlands. Sterker nog, heel veel talen op de wereld gebruiken de tweede persoon om generieke mededelingen te doen. We vinden dit bijvoorbeeld in de ons bekende Indo-Europese talen als het Duits, Engels, Italiaans, Spaans en Grieks, maar ook in Fins-Oegrische talen als het Hongaars,

Je* is niet altijd hetzelfde als *jij

Hoe vaak gebruik je - ja u - *je*? Vast veel vaker en in veel meer contexten dan u denkt. Dat komt omdat *je* niet alleen kan worden gebruikt om over of tegen de gesprekspartner te spreken, zoals in de zin *je moet wel doorlezen, hoor!* Nee, *je* kan nog veel meer. Bekijk bijvoorbeeld de zin hieronder maar eens:

- (1) In Nederland leer je fietsen zelfs voordat je leert lopen.

Je kan dit tegen een Nederlander zeggen, maar je zou het ook kunnen zeggen tegen een Belg. Dat komt om-

Austronesische talen als het Indonesisch en talen uit de Niger-Congo familie, zoals het Koromfe.

Dit doet ons vermoeden dat persoonlijke voornaamwoorden zoals *je* een intrinsieke eigenschap hebben die ervoor zorgt dat dit generieke gebruik mogelijk wordt. Onderzoek naar wat deze eigenschap kan zijn, geeft ons dan ook meer inzicht in de eigenschappen van persoonlijke voornaamwoorden in het bijzonder en die van menselijke taal in het algemeen.

In haar proefschrift stelt de tweede auteur van dit artikel voor dat *je* minder informatie in zich draagt dan *jij* (zie Gruber, 2013). Dit maakt de vrijere interpretatie van generieke persoonlijke voornaamwoorden mogelijk voor *je*. Anders gezegd, *jij* draagt informatie bij zich die ervoor zorgt dat er wel moet worden verwezen naar de aangesproken persoon. *Je* heeft deze informatie niet en kan daarom vrijer gebruikt worden. Natuurlijk is de volgende vraag waarom zo veel talen juist een tweede persoon zouden gebruiken voor een betekenis die niet (alleen) over de aangesproken persoon gaat. De reden hiervoor ligt waarschijnlijk in de intentie die de spreker heeft. Door een tweede persoon te gebruiken wordt de gesprekspartner betrokken bij de mededeling. Daardoor is het wellicht makkelijk voor de spreker om zijn boodschap over te brengen.

Je is soms wel hetzelfde als ik

Als het nu inderdaad zo is dat *je* minder informatie in zich draagt dan *jij* en het om die reden kan verwijzen naar iemand anders dan de gesprekspartner, dan rijst de vraag of het ook zou kunnen verwijzen naar de spreker. Alhoewel dit misschien een gek idee lijkt - zeker aangezien we een persoonlijk voornaamwoord hebben dat daar speciaal voor bedoeld is, namelijk *ik* - is het toch de moeite van het onderzoeken waard, omdat het een voorspelling is die onze analyse maakt. Verrassend genoeg zien we inderdaad gevallen waar *je* eigenlijk *ik* is. Bekijk de zin hieronder maar eens:

- (4) Je kreeg de bal en toen zag je iemand vrijstaan en toen speelde je de bal direct. (Bennis, 2004:19)

Dit voorbeeld komt uit een interview met een voetballer die over zichzelf sprak. Dit gebruik van *je* (ook wel voetbal-*je* genoemd in navolging van Hans Bennis) komt wederom niet alleen in het Nederlands voor. Ook voetbal-*je* vinden we in allerlei andere talen, zoals Bettina Gruber in haar proefschrift laat zien. Het komt bijvoorbeeld voor in talen als het Afrikaans, Catalaans, Duits, Grieks, Italiaans, Indonesisch, en Chinees. Het is opnieuw zo dat

we deze lezing, evenals de generieke lezing die we hierboven bespraken, wel bij het zwakke *je* vinden, maar niet bij het sterke *jij*. Ook hier stellen we weer dat het stukje informatie dat *jij* heeft, namelijk de noodzakelijke verwijzing naar de aangesproken persoon, deze lezing onmogelijk maakt.

Over *je*, *jij*, *gij* en *du*

Nu we hebben gekeken naar het gebruik en de betekenis van *je* en *jij* wordt het tijd om de vormelijke kant van de tweede persoon te onderzoeken en dan vooral de variatie in die vorm binnen het Nederlandse taalgebied.

Niet alle Nederlandse dialecten gebruiken bijvoorbeeld de persoonlijke voornaamwoorden *je* en *jij*. In veel dialecten wordt een andere vorm gebruikt. Het zuiden van het Nederlandse taalgebied, dus grofweg de dialecten van Vlaanderen (West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen, Antwerpen en Vlaams-Brabant) en het Nederlandse Noord-Brabant gebruiken bijvoorbeeld *gij*. De zwakke vorm in deze dialecten is ofwel *je* ofwel *ge*. In Limburg en de Saksische dialecten in het Noordoosten van Nederland gebruikt men de vorm *doow* of *du*. Ook het Fries gebruikt *du* in plaats van *jij*, net als het Duits. Deze vormen zien we niet alleen terug in de moderne dialecten van het Nederlands en het Fries, maar ook in de oudere fasen van het Nederlands. De vorm *du* was bijvoorbeeld tot ongeveer de helft van de zestiende eeuw de gebruikelijke vorm voor de tweede persoon enkelvoud. *Du* is langzaam vervangen door *gij* (de Middelnederlandse meervoudsvorm), wat weer is worden tot *jij*.

Wat een lekker ding bende *gij*!

Sommige dialecten verschillen nog in andere opzichten van het Standaardnederlands wat het gebruik van de tweede persoon betreft. Zo kunnen de dialecten in Vlaanderen en Noord-Brabant bijvoorbeeld twee keer het persoonlijk voornaamwoord voor de tweede persoon in een en dezelfde zin gebruiken. Een Noord-Brabants voorbeeld uit een carnavalskraker van de band de Twee Pinten ziet u in het kopje hierboven. Het onderwerp wordt twee keer gebruikt, een keer als de zwakke vorm *de* en een keer als de sterke vorm *gij*. We noemen dit verdubbeling. In andere dialecten, in het bijzonder die die in West- en Oost-Vlaanderen worden gesproken, kan behalve de tweede persoon ook de eerste en de derde persoon worden verdubbeld. Een voorbeeld van zo'n West-Vlaams dialect, het dialect van Oostende, is gegeven in (5).

-
- (5) Je zie gie groter of dan kik zijn.
Je bent jij groter als dat ik ik ben.
Je bent groter dan ik ben. (Barbiers et al., 2010)

In het dialect van Oostende staan *je* en *gie* dus in een en dezelfde zin. Ook de vorm voor de eerste persoon enkelvoud wordt mogelijk twee keer gebruikt. Dat hangt er een beetje vanaf hoe je *kik* analyseert: is dat een voornaamwoord met de vorm *kik* of staat daar eigenlijk ook *ik ik*?

De vraag is nu natuurlijk waarom dat nu eigenlijk kan. Waarom kunnen zinnen in sommige dialecten twee onderwerpen hebben? De eerste auteur van dit stuk heeft hierrond gewerkt. Samen met Jeroen van Craenenbroeck komt zij tot de conclusie dat dit net als hierboven iets te maken heeft met de hoeveelheid informatie van de betreffende pronomina (zie Van Craenenbroeck en Van Koppen 2008). Het voert wat ver om hier precies uit de doeken te doen hoe verdubbeling tot stand komt, maar het komt op het volgende neer. Een persoonlijk voornaamwoord kan alleen verdubbeld worden als de verdubbelaar minder informatie bevat. Je zou het kunnen zien als Russische matroesjkapoppen. Een pronomina met veel informatie, zoals *gij* in het Oostends, is een grote pop en uit die grote pop kan een iets kleinere pop worden gehaald, zoals *je* in het Oostends.

Fries

Als laatste willen we kort een bijzonder fenomeen betreffende de tweede persoon in het Fries aan de orde stellen. Het Fries heeft namelijk de mogelijkheid om zinnen te maken zonder tweede persoon:

- (6) Het beurde toenst weggingst.
Het gebeurde toen wegging.
Het gebeurde toen je wegging. (Barbiers et al., 2010)

Dit voorbeeld uit het Fries in Midsland, op Terschelling, laat zien dat het onderwerp helemaal weg kan worden gelaten: er is geen persoonlijk voornaamwoord voor de tweede persoon aanwezig in deze zin. We noemen dit verschijnsel in de taalkunde ook wel *pro-drop*. Dat komt voor in heel veel talen op de wereld. Denk bijvoorbeeld maar aan het Italiaans, waar het weglaten van het onderwerp de normale manier is om zinnen te maken. Je zegt daar immers *ti amo* voor *ik hou van jou*. Pro-drop is over het algemeen mogelijk in taal als er een andere manier is om er achter te komen wat het onderwerp is. In het Italiaans komt dat door de uitgangen op het werkwoord. Die geven duidelijk aan of we te maken hebben met een eerste, een tweede of een derde persoon. Hetzelfde geldt eigenlijk ook voor het Fries. De uitgang van het voegwoord en van het werkwoord, *-st*, geeft ondubbelzinnig aan dat we hier te ma-

ken hebben met een tweede persoon. Daarom hoeft het pronomina voor de tweede persoon niet te worden gebruikt.

Tot slot

We hebben hier een tipje van de sluier opgelicht van het onderzoek naar Nederlandse persoonlijke voornaamwoorden. We hebben laten zien dat de tweede persoon enkelvoud niet altijd is wat het lijkt en dat er veel variatie is wat betreft de vorm. Uiteraard valt er nog veel meer over persoonlijke voornaamwoorden te zeggen en te onderzoeken. Maar dat zullen we bewaren voor een andere keer.

Literatuur

- Barbiers, S. et al. (2006), *Dynamische Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten* (DynaSAND). Amsterdam: Meertens Instituut. URL: <http://www.meertens.knaw.nl/sand/>.
- Bennis, H. (2004), Pronoms de la deuxième personne en néerlandais: Contrastes en forme et en interpretation. In: *Franco-British Studies*, 33/34, blz.10–22.
- Gruber, B. (2013), *The spatiotemporal dimensions of person: a morphosyntactic account of indexical pronouns*. PhD Thesis, LOT dissertation series 339, Utrecht University.
- Van Craenenbroeck, J. en M. van Koppen (2008), Pronominal doubling in Dutch dialects. In: S. Barbiers en M. Lekakou (red.), *Microvariations in syntactic doubling*. Bingley: Emerald, blz. 207-239.

Marjo van Koppen is universitair hoofddocent Nederlandse taalkunde aan de Universiteit Utrecht. Haar onderzoek richt zich onder andere op variatie tussen dialecten van het Nederlands en oudere fasen van het Nederlands wat betreft persoonlijke voornaamwoorden en hun interactie met het werkwoord. Bettina Gruber is universitair docent Algemene Taalwetenschap aan de Universiteit Utrecht. Zij doet onderzoek naar het gedrag van eerste en tweede persoonspronomina in het Nederlands, Engels, Duits en Blackfoot. Over een deel van dit werk rapporteert zij in haar proefschrift The spatiotemporal dimensions of person. A morphosyntactic account of indexical pronouns, dat verscheen in 2013 aan de Universiteit Utrecht.

e-mail: J.M.vanKoppen@uu.nl en B.Gruber@uu.nl

Taalkronkels

Uit het archief: onderzoeksterminologie anno 1974

HANNE KLOOTS

Precies veertig jaar geleden wees V.T. Vanachter in *Taalbeheersing in de administratie*, de voorganger van *Over taal*, op het groeiende belang van statistiek:

De statistiek is uitgegroeid tot een wetenschap die onze samenleving niet meer kan missen. Derhalve menen wij dat het niet van belang ontbloeit is sommige uitdrukkingen uit de statistische terminologie van wat dichterbij te bekijken. (Vanachter 1974a, p. II – 860)

De auteur voegde meteen de daad bij het woord en startte met een reeks van vijf bijdragen over wat we vandaag misschien eerder ‘onderzoeksterminologie’ zouden noemen. In deze *Taalkronkel* bespreken we enkele – vanuit hedendaagse ogen – opmerkelijke passages uit de eerste twee delen van de reeks.

Ook anno 1974 verzamelden onderzoekers hun gegevens al vaak via enquêtes. Zelf had Vanachter geen problemen met *enquête*, maar anderen maakten blijkbaar nog wel bezwaar tegen deze term:

Wat de puristen er ook van mogen denken, de term *enquête* komt – naast *onderzoek* (mv. *onderzoekingen*) – thans veelvuldig voor in de statistische vakliteratuur. (Vanachter 1974a, p. II – 860)

Als een enquêteur vragen stelt ‘ter verkrijging van statistische inlichtingen’, is er sprake van een *interview* of *ondervraging*. Vandaag associëren we ‘ondervraging’ spontaan met een politieverhoor, maar blijkbaar was het veertig jaar geleden juist de term ‘interview’ die sommigen op het verkeerde been zette. Vanachter (1974a, p. II – 261) legt namelijk uit dat interviews ‘thans niet meer noodzakelijk een journalistiek vraaggesprek’ zijn.

Als de interviewer de enquêtes of de interviews niet op zijn eigen werkplek afneemt, maar ergens te velde, spreken we van *veldwerk*. Oorspronkelijk verwees deze term alleen – letterlijk – naar werk op het veld of naar de activiteiten van een landmeter. Vanachter legt uit dat ‘veldwerk’ ook in een onderzoekscontext gebruikt kan worden, en voegt de Franse, Duitse en Engelse pendanten toe: *travail sur le terrain*, *Feldarbeit* en *fieldwork*. Het Franse *travail sur le terrain* doet meteen

denken aan een boekje van de Gentse dialectoloog en foneticus Edgard Blancquaert. In 1948 publiceerde die zijn veldwerkervaringen onder de titel *Na meer dan 25 jaar Dialect-onderzoek op het Terrein*.

Wie uitspraken wil doen over een grote groep mensen, kan doorgaans niet van de hele groep een interview of enquête afnemen. Meestal wordt een *steekproef* getrokken. Er wordt een subgroep geselecteerd waarvan wordt aangenomen dat die representatief is voor – d.w.z. een goede afspiegeling is van – de volledige groep. Ook begin jaren 70 was hiervoor al de term *steekproefonderzoek* beschikbaar, maar blijkbaar zijn er ooit ook andere benamingen in omloop geweest. Zo was de uitdrukking *steekproefsgewijs onderzoek* volgens Vanachter (1974a, p. II – 863) ‘de in onbruik rakende benaming *representatieve methode* aan het vervangen’.

Op basis van onderzoeksresultaten worden vaak *voorspellingen* of *prognoses* geformuleerd. Anno 1974 waren hiervoor drie werkwoordsvarianten in omloop: *prognosticeren*, *prognostiseren* en *prognotiseren*. ‘De laatste tijd echter schijnt *prognotiseren* in de vakliteratuur meer voor te komen dan de twee voorgaande ww.’, aldus Vanachter (1974b, p. II – 883). Prognosticeren was op dat moment trouwens tot een zelfstandige wetenschap aan het uitgroeien: de *prognostica*, *futurologie* of *toekomstkunde*. Vanachters observatie m.b.t. de frequentie van de drie werkwoordsvarianten bleek uiteindelijk geen voorspellend karakter te hebben wat hun standaardtalig karakter betreft: van de drie vormen wordt vandaag alleen *prognosticeren* tot de standaardtaal gerekend (<http://taaladvies.net>).

Literatuur

- Blancquaert, E. (1948), *Na meer dan 25 jaar Dialect-onderzoek op het Terrein*. Tongeren: George Michiels.
Vanachter, V.T. (1974a), Statistische terminologie (I). In: *Taalbeheersing in de administratie*, nr. 122, oktober 1974, blz. II 860 – II 863.
Vanachter, V.T. (1974b), Statistische terminologie (II). In: *Taalbeheersing in de administratie*, nr. 124, december 1974, blz. II 883 – II 886.

Hoe beleefd is een indirect gebod?

BERT CAPPELLE

Tijdens mijn laatste gezinsreis met caravan kwam ik op een wat chiquere Franse camping terecht, zo een die zichzelf als 'hôtel de plein air' aanprijst en waar de toiletten van een bril voorzien zijn. Welnu, aan de binnenzijde van de deur in zo'n toilet had de uitbater dit opschrift gehangen: 'MERCI DE LAISSER LES TOILETTES PROPRES'. En daaronder: 'UNE BROSSE WC EST A VOTRE DISPOSITION'. Dit klinkt ongetwijfeld heel beleefd in het Frans, maar ben ik de enige Nederlandstalige die dit verzoek door de bril (niet bedoeld als woordspeling) van zijn moedertaal als lichtjes aanmatigend ervaart?

Onder het Franse opschrift was er een Engelse vertaling, of wat daarvoor moest doorgaan, die enig inzicht verschafte in de beoogde graad van beleefdheid: 'PLEASE KEEP THIS TOILETS [sic] CLEAN', gevolgd door 'FLUSH TOILETS AFTER USING'. Ik laat hier even de ongelukkige suggestie buiten beschouwing dat het voor een bezoeker die de Franse taal niet machtig is, wellicht te veel gevraagd is de toiletborstel te hanteren en dat men al blij mag zijn als die bezoeker doorspoelt na gebruik. Van belang is het gebruik van *please*, dat het verzoek om de toiletten schoon te houden beleefd doet klinken. Het verzoek om de toiletten proper achter te laten klinkt weliswaar vrij nadrukkelijk in het Engels, maar niet bot, wat me sterkt in het vermoeden dat de Franse tekst ook als redelijk hoffelijk op te vatten valt.

Bij voorbaat dank

In tegenstelling tot de versie in het Engels bevat de Franse instructie geen gebiedende wijs. En hoewel ik weet dat dit vooral aan mezelf ligt, vind ik dat dit juist minder beleefd klinkt dan wanneer er een imperatief had gestaan. *Merci de ...* wekt bij mij altijd enige irritatie op, ook al is dit een gebruikelijke beleefd-

heidsformule. Dat komt doordat het lijkt alsof degene die iets op die manier verzoekt er al van is uitgegaan dat ik aan het verzoek zal voldoen en me daarom kan gaan bedanken. Dan heb ik geen uitweg meer: oké, oké, ik ga het toilet dan maar proper achterlaten, nu ik toch al een dankjewel gekregen heb. Die irritatie zou ik niet hebben bij *S.V.P., laissez les toilettes propres*, eventueel gevolgd door een sympathiek *Merci!* In het Nederlands kun je ook maar *bij voorbaat dank* gebruiken als je eerst een expliciet verzoek hebt gedaan. En dan nóg aarzel ik telkens als ik zelf die formule gebruik ter afsluiting van een mail met een verzoek, want *bij voorbaat dank* (of *alvast bedankt* of *dank bij voorbaat*) zet de lezer al voor een half voldongen feit.

In het Engels komt een formule als *Merci de ...* trouwens ook voor: *Thank you for not smoking*. Ik kan me goed voorstellen dat een verstokt roker bij het zien van een bordje met dit opschrift bij zichzelf denkt: 'Ho, ho, wie zegt er dat ik hier niet ga roken?' Bovendien, als er ergens een strikt rookverbod geldt, dan wordt dat beter uitdrukkelijk vermeld: *Verboden te roken, No smoking*, of iets dergelijks. *Thank you for not smoking* is in dat geval namelijk dan juist weer iets te vrijblijvend, en als roken sowieso toch niet toegelaten is, hoeft zo'n bedanking niet. Erger nog, de vriendelijkheid van die formulering kan dan zelfs hypocriet overkomen, zeker als een restaurantuitbater niet zou aarzelen je rechtstreeks te verzoeken een sigaret te doven mocht je er wel een opsteken.

Daar is de deur

Nog indirecter in het aangehaalde Franse wc-opschrift is het verzoek om de pot indien nodig schoon te schrobben. De reden om dat indirect te formuleren is meteen duidelijk: het is kieser er gewoon op te wijzen dat er een toiletborstel voorhanden is dan de ermee uit te voeren handeling te expliciteren, laat staan de omstandigheid te verwoorden waarin die handeling gewenst is. Maar toch, door een gebiedende zin als een mededeling te verpakken wordt een soort afstand gecreëerd tussen de zender en de ontvanger van de boodschap (alweer niet bedoeld als woordspeling). Die

zin klinkt dan onvermijdelijk wat onpersoonlijk en dus mogelijk wat onbeleefd. Denk aan de diverse onderkoelde manieren om aan te geven dat iemands tijd van gaan gekomen is: *De butler zal u uitlaten, U kunt beschikken* of *Daar is de deur*.

Die afstandelijkheid is er veel minder met de gebiedende wijs, want daarmee wordt iemand persoonlijk aangesproken, zo persoonlijk zelfs dat een onderwerp niet meer nodig is, want dat is meestal de aangesprokene. Als de spreker en de aangesprokene geen vreemden voor elkaar zijn, dan wordt een direct gebod of verbod normaal niet vermeden. Zo buitelen de bevelen in de gebiedende wijs over elkaar heen in het liedje *Pa* van de Nederlandse popgroep *Doe Maar* (zelf ook een imperatief): *Knoop je jas dicht, doe een das om, was eerst je handen! Kam je haren, recht je schouders, denk aan je tanden*, enzovoort. Bevelen worden evenmin verbloemd door sommige leerkrachten die zich tot ‘moeilijke’ schoolgaande kinderen richten (*Zit stil en kijk voor je!*) of door sergeanten die rekruten afblaffen (*Geef acht!*). Het is juist door die associatie met bazigheid dat taalgebruikers grijpen naar indirecte manieren om iets te bevelen of te verzoeken.

Dilemma

Volgens de universele beleefdheidstheorie van Brown en Levinson (1987) is een bevel of verzoek een zogenaamde ‘gezichtsbedreigende’ taaluiting: de spreker tast daarmee onvermijdelijk het verlangen naar privacy van de toegesprokene aan. Een van de ‘gezichtsreddende’ strategieën is het verzoek of gebod dan maar te verpakken als een bedanking vooraf of een melding van een feit die voor de goede verstaander een wenselijke actie suggereert, zoals in het Franse wc-opschrift. Maar zie hier een dilemma. Enerzijds wil je als spreker – of als opsteller van een geschreven gebod – jezelf niet opdringen aan de toegesprokene – of lezer – want anders ondermijn je zijn wens om autonoom te handelen. Anderzijds heeft een onpersoonlijke mededeling als ongewenst effect dat je impliceert dat de toegesprokene zich wel eens op de tenen getrapt zou kunnen voelen als je hem *wel* rechtstreeks iets zou verzoeken. Ook dat is gezichtsbedreigend, want het tast het verlangen van de toehoorder aan om bereidwillig en sociaal te worden gevonden.

Hoe wordt dit dilemma beslecht? Daar heb ik een theorie over. In talen waar de gebiedende wijs doorgaans voor echte imperatieven dient – het Frans is, denk ik, zo’n taal – klinkt die wijs nogal bazig en onvriendelijk. In zo’n taal zal men dan vaak zoeken naar een manier om een imperatief te uiten zonder de imperatieve wijs te gebruiken. Zo vond ik op gezinsvakantie in Frankrijk nog dit opschrift op een bordje bij een speelplein: *Aire de jeux destinée aux enfants selon la tranche d’âge précisée sur chaque jeu. Elle est placée sous la surveillance des parents ou accompagnateurs*. Hier hebben we een onpersoonlijke mededeling dat de speeltoestellen bedoeld zijn voor kinderen die de erop vermelde leeftijd hebben en dat het

speelplein onder toezicht staat van de ouders of begeleiders: geen expliciet gebod of verbod dus, maar een feitelijke opmerking die door de lezer *desgevallend* als een gebod of verbod kan worden geïnterpreteerd.

In talen die flexibeler met de gebiedende wijs omspringen, is er minder reden om die wijs te omzeilen. Veel meer dan in het Frans wordt de gebiedende wijs in het Nederlands of het Engels bijvoorbeeld ook voor gemoedelijke wensen ingezet: *Eet smakelijk, Slaap wel, Enjoy, Have fun*, enzovoort. Daardoor klinkt een gebod in de imperatieve wijs in die talen misschien minder autoritair en onvriendelijk. Wij vinden minder graten in een onomwonden *Houd uw kinderen in de gaten!* En als we dan toch een mededelend alternatief gebruiken, dan minstens met een modaal werkwoord van verplichting of verbod: *Kinderen mogen niet zonder toezicht van ouders of begeleiders spelen*. Dat er in het Franse opschrift zelfs geen werkwoord als *moeten* of *mogen* aan te pas komt, vinden wij eerder tactloos dan tactvol. Zeggen dat iets het geval is in plaats van iets te verzoeken of zelfs als zodanig te bevelen, neigt naar het neerbuigende. *Nu luister jij eens goed naar mij* klinkt meer uit de hoogte dan *Luister eens goed naar mij*.

Uitsmijter

Na de reis vroeg ik mijn Franse collega’s naar hun oordeel. Nee, die formulering op dat speelpleinbord vonden ze best wel gepast, want niet te opdringerig. Hoe beleefd is een indirect gebod dus? Het hangt er blijkbaar maar van af welke taal je spreekt. Nu denk ik ineens aan een voorval op reis. Op de parking bij die chique camping betrapte ik een automobilist die een papierprop uit zijn auto gooide. Zo iets kan ik niet hebben. Ik stapte op de auto af, deed de bestuurdersportier open en gooide de prop weer naar binnen, met de woorden: ‘Il y a des poubelles’. Dat zal hij erg beleefd gevonden hebben.

Literatuur

Brown, Penelope en Stephen C. Levinson (1987), *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bert Cappelle is docent en onderzoeker Engelse taalkunde aan de universiteit van Rijsel.

e-mail: bert.cappelle@univ-lille3.fr

Broodje taal

Broodje [ei]

FLEUR DEBOUTTE

Het leven van de taalbeheerser gaat niet over roosjes, ook al schieten die laatste dankzij het prachtige lente-weer volop uit de grond in de Leuvense Letterentuin. Wie het ooit gewaagd heeft Nederlands in zijn/haar universitaire curriculum op te nemen, kent het fenomeen ongetwijfeld. Om het zich te zien voltrekken, volstaat doorgaans een kleine familiebijeenkomst, liefst eentje met een verre of nabije oom die zich wel eens weet te amuseren met het ‘Groot Dictee der Nederlandse Taal’. Meestal raakt u bij het aperitief maar een cavaatje en enkele borrelnootjes ver, vooraleer die oom u vakkundig in een hoek weet te drummen en u op de rooster legt over de spellingregel omtrent de tussen-*n*. Als u geluk heeft, komt u ervan af door snel iets te mompelen over een samenstelling en meervouden op *-en* of *-es*. Als u pech heeft, laat hij u pas gaan wanneer hij de uitzonderingsregel over unieke personen of zaken tot in het oneindige heeft gefileerd, en alle logisch-rationele problemen daarmee heeft blootgelegd. Daar stopt de tragiek voor de meeste (on)gelukkige taalbeheersers, in elk geval tot het volgende familiefeestje zich weer aandient.

Maar voor anderen, waaronder uw bescheiden ‘Broodje Taal’-schrijver, neemt dat soort drama’s eerder existentiële proporties aan. Jaren geleden verpande ik immers mijn hart aan een lange ingenieur met lieve ogen en groene vingers. En hoewel hij dagelijks goochelt met allerlei kwantummechanische fenomenen, is hij wat de Nederlandse taal betreft nooit verder gekomen dan het eerste beginsel van de Nederlandse spelling: het beginsel van de standaarduitspraak. Zo komt het dus dat ik op een dag nietsvermoedend mijn virtuele postbus opende, om daar deze e-mail terug te vinden: ‘Mijn grootouders waren heel blij dat we waren langsgesproken’, schreef hij, ‘en ze wilden ons graag nog bedanken met een cadeau. Dat heb ik natuurlijk

meteen gewijgerd’. Die jammerlijk misplaatste *ij* doet natuurlijk wat pijn aan de ogen, al is het maar omdat de spellingcontrole – die u er hier maar even bij moet denken – er meteen vuurrode kronkeltjes onder zet.

De beginselen van de Nederlandse spelling

Het kan voor een gemiddelde neerlandicus (of een niet-kleurenblinde) onbegrijpelijk lijken hoe zo’n *wijgering* aan zijn lange *ij* komt. Toch is de verwarring tussen de *ij*- en de *ei*-spelling helemaal niet zo vreemd. Wie Nederlands wil leren schrijven, krijgt immers allereerst te horen dat de Nederlandse spelling berust op het basisbeginsel van de standaarduitspraak. Dat betekent dat een woord wordt geschreven met de klanken die men hoort in de standaarduitspraak van dat woord. Tot zover is er dus eigenlijk nog niets aan de hand met de hierboven genoemde *wijgering*: zowel in woorden met de *ei*- als in woorden met de *ij*-spelling weerklinkt in de standaardtaal de diftong [ei]. Bovendien krijgen *ei*- en *ij*-woorden zelfs in het zo verguisde Verkavelingsvlaams dezelfde uitspraak: zij het met een wat vervormde grond- of eindklank, of misschien ietsje minder gediftonggeerd dan het hoort. Dus zelfs wie het Verkavelingsvlaams beter beheerst dan de standaardtaal, kan door de [ei]-uitspraak om de tuin worden geleid wanneer hij of zij aan het spellen slaat. Alleen in een aantal dialecten is nog een uitspraakverschil te horen tussen de *ei* en de *ij*: onder andere West-Vlaamse kinderen kunnen daar aanzienlijk hun voordeel mee doen in uitdagende dictees.

Het verschil in spelling tussen de *ei* en de *ij* is dus niet terug te brengen op het basisbeginsel van de standaarduitspraak. Dat basisbeginsel wordt namelijk nog ingeperkt door twee nevenbeginselen: het beginsel van

de gelijkvormigheid, en het beginsel van de etymologie. Ook die twee beginselen worden al vroeg aangereikt aan de beginnende speller, maar het vraagt doorgaans wat meer oefening om ze goed onder de knie te krijgen. Het beginsel van de gelijkvormigheid is het beginsel waarop de dt-regel steunt: dat helpt ons voor het *ei-/ij*-onderscheid niet echt vooruit. Maar het tweede nevenbeginsel, dat van de etymologie, verklaart het geschreven onderscheid tussen *ei-* en *ij*-woorden. Het beginsel van de etymologie houdt immers in dat een woord sporen kan bevatten van zijn herkomst. Een ouder verschil in uitspraak tussen de *ei-* en de *ij*-woorden zorgde voor een spellingverschil dat we tot op vandaag handhaven in de officiële spelling. Dat brengt natuurlijk met zich mee dat dat spellingsonderscheid bijzonder willekeurig aanvoelt: wie in zijn of haar dialect geen uitspraakverschil (meer) kan horen, moet de officiële spelling van de *ei-* en *ij*-woorden uit het hoofd leren. Al kunt u natuurlijk ook vertrouwen op de schreeuwerige spellingcontrole in uw tekstverwerker.

Wij ijsen eis!

De [ei]-spelling helemaal onder de knie krijgen, vraagt dus vooral veel schrijfoefening en oefening. Vandaar dat beginnende spellers er heel vaak moeite mee hebben: u herinnert zich ongetwijfeld de ijs om eis (of hoe zat dat ook alweer?) van Floddertje uit het gelijknamige boek van Annie M.G. Schmidt. Gelukkig voor Floddertje, en andere niet nader genoemde onervaren spellers, bestaan er wel enkele vuistregels voor de [ei]-spelling, zodat het blokwerk toch tot een minimum beperkt kan blijven. Zo heeft bijvoorbeeld het bekende magazine *Onze Taal* enkele regels samengebracht. We leren daar dat de korte *ei* gebruikelijk is in achtervoegsels als *-gerei*, *-heid* en *-(i)teit*. De lange *ij* vinden we dan weer terug in achtervoegsels als *-(d)erij*, *-(e)lijk* en *-(e)nij*, of in werkwoordstammen van sterke werkwoorden die in de verleden tijd een [ee]-klank krijgen, zoals *lijden*. In die vuistregels wordt grappig genoeg ook verwezen naar de vroegere [i]-uitspraak van de *ij*-spelling, tot wanhoop van de dialectlozen. Zo krijgen woorden die in sommige dialecten nog met een [i] worden uitgesproken een *ij*, net zoals woorden die een variant hebben met een *ie*-spelling. Als voorbeelden daarvan kunnen respectievelijk *blij* en *selderij* dienen.

Met zulke vuistregels kan de eenvoudige standaardtaalspreker dus ook maar een deel van zijn of haar problemen oplossen. In vele

gevallen blijft de twijfel groot. Zo lopen vele taaladvieswebsites over van de wijfelingen/weifelingen, waarover specialisten vervolgens over kunnen blijven uitweiden/uitwijden. Af en toe kan de betekenis van het woord helpen om de juiste spelling te herkennen: zo schrijven we *pijler* als een steunpilaar bedoeld wordt, en *peiler* als we iemand willen aanduiden die naar iets peilt. Maar soms is de betekenis van twijfelachtige [ei]-woorden in dezelfde mate obscuur geworden als de uitspraak die het woord vroeger had. Dat is bijvoorbeeld het geval in een uitdrukking als *er valt geen peil op te trekken*. Die uitdrukking werd ooit ontleend uit de scheepstaal, maar de herkomst van *peil trekken* is lang niet meer voor iedereen duidelijk. In zulke kwesties is alleen klaarheid te brengen door de woorden in kwestie even op te zoeken. Het is immers vooral de schrijf- en leeservaring met woorden als *ijs*, *eis*, *weigering* en *appetijtelijk* die ervoor zorgt dat u de juiste [ei] op de juiste plaats schrijft.

Dit 'Broodje [ei]' begon met een misschien wat onverwachte spelfout, maar zelfs de doorgewinterde taalbeheersers durft wel eens te twijfelen aan het onderscheid tussen de *ei-* en *ij*-spelling. Aangezien de weinige regels die er over het spellingverschil bestaan, nauwelijks uitsluitend geven in zulke twijfelgevallen, blijft het altijd zaak om de woorden in kwestie even op te zoeken. Bovendien zorgt de ervaring met zulke woorden er ook voor dat het onderscheid tussen de twee [ei]-spelling u steeds beter in de vingers gaat zitten. De moraal van dit verhaal is in elk geval dat u uw geliefden dichtbij moet houden, maar uw naslagwerken over de Nederlandse spelling nog dichtbij. U kunt er aanzienlijk wat *ei-/ij*-fouten mee de wereld uit helpen.

Fleur Deboutte is als praktijkassistent verbonden aan de afdeling Nederlandse Taalbeheersing van de KU Leuven.

e-mail: fleur.deboutte@kuleuven-kulak.be

Interview

Luc Van Kerchove: filmfanaat en francofiel

EVELIEN VAN RENTERGHEM

Luc Van Kerchove is een man met een passie voor de Franse taal en cultuur. Na zijn studies Romaanse filologie volgde een loopbaan als leerkracht Frans in het secundair onderwijs. Ook nu hij met pensioen is, zet hij zich nog dagelijks in voor zijn geliefde taal. Dat doet hij in de twee verenigingen waarvan hij (mee) aan de wieg stond: de Week van de Franse film en de Alliance française van Oost-Vlaanderen. In 2012 kreeg Luc de onderscheiding 'Officier dans l'Ordre des Palmes académiques', een onderscheiding van het Franse Ministerie van Nationale Opvoeding voor wie zich verdienstelijk maakt in het domein van het onderwijs van het Frans.

Kun je de Week van de Franse Film even voorstellen?

De Week van de Franse Film is een project waarbij Vlaamse scholieren tijdens de schooluren een Franse filmvoorstelling bijwonen in de bioscoop. In tegenstelling tot wat de naam doet vermoeden, loopt het project een volledig schooljaar. We zijn in 1997 klein begonnen met één week en op één locatie, de Studio Skoop in Gent. Ondertussen vertonen we het hele jaar door films in acht arthouse-cinema's over heel Vlaanderen verspreid en bereiken we jaarlijks 20.000 scholieren.

Ben jij de initiatiefnemer van de Week van de Franse Film?

Ja, ik heb het project opgestart, in samenwerking met de culturele dienst van de Franse ambassade. De bedoeling was om de Franse cinema, die nog zeer levendig is, maar dikwijls weinig bekeken wordt, bekend te maken onder de leerlingen en de leerkrachten. Belangrijk daarbij is dat we de leerlingen de kans geven om de film te bekijken in goeie cinemacondities, dus niet in een zaaltje op school, maar in een echte filmzaal,

met groot scherm en een goede geluidskwaliteit. Om die reden vertonen we de films ook altijd met Nederlandse ondertitels. We willen niet dat de leerlingen de film maar half begrijpen. Ze moeten een filmervaring beleven zoals ze die gewend zijn als ze naar de bioscoop gaan. Veel leerlingen zijn verrast dat ze een Franse film gezien hebben die ze goed vinden.

Het project is dus opgestart vanuit je eigen voorliefde voor de Franse cinema.

Ja, dat klopt, maar anderzijds ook vanuit de bedoeling om het onderwijs van het Frans op school te ondersteunen. Film is een krachtig medium bij het aanleren van een vreemde taal. We voorzien bij elke film een uitgebreide pedagogische fiche waarmee de leerkracht aan de slag kan om de film in de klas voor te bereiden en na

te bespreken. De fiches worden gemaakt door een werkgroep van leerkrachten Frans. Ze bevatten de korte inhoud, een beschrijving van de personages, opdrachten voor de nabespreking, vragen over de appreciatie, enzovoort.

Hoe selecteren jullie de films die vertoond worden?

We vertonen elk schooljaar negen Franse films, geselecteerd uit de films die het voorgaande jaar in de bioscoop te zien waren. Jaarlijks worden er in de Belgische bioscopen een 150-tal Franse films vertoond, waarvan ongeveer een derde met ondertiteling. Uit die 50 ondertitelde films maak ik zelf een eerste preselectie.

Je gaat dus zelf ongeveer wekelijks een Franse film zien in de bioscoop?

Inderdaad. Ik bekijk de films en maak een eerste selectie die ik bezorg aan de leden van onze stuurgroep. Die bestaat uit medewerkers van de cinema's waarmee we samenwerken, leerkrachten Frans, iemand van de Franse ambassade en een redacteur van het filmtijdschrift *Cinemagie*. Op basis van de reacties van de stuurgroep maak ik een tweede selectie, die voorgelegd wordt op een vergadering van die stuurgroep. Tijdens die bijeenkomst kiezen we dan de negen films voor het volgende schooljaar.

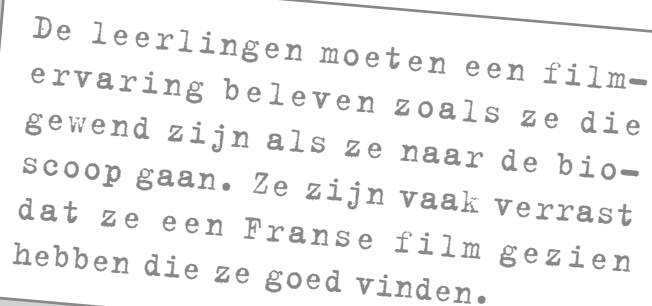
Waarom moet een film voldoen om op de affiche te komen?

Er zijn twee belangrijke selectiecriteria: de cinematografische kwaliteiten van de film en het feit of hij geschikt is voor een publiek van leerlingen en studenten. Daarnaast streven we ook naar een evenwicht qua genres en leeftijdsgroepen. En we proberen in de mate van het mogelijke minstens één film te programmeren die niet uit Frankrijk komt, maar uit een ander land waar Frans gesproken wordt, zoals Canada, België of een Afrikaans land. Vaak gaat het trouwens om coproducties met Frankrijk.

Wat is jouw favoriete film tussen de films die dit jaar geprogrammeerd staan?

Dat is een moeilijke vraag. Ik kan over elke film wel iets vertellen. *Dans la maison* van François Ozon vind ik vanuit cinematografisch oogpunt een meesterlijke film. Hij zit goed in elkaar.

Ook *Thérèse Desqueyroux* met Audrey Tautou (bekend van de film *Amélie Poulain*) vind ik zeer goed. Het is de verfilming van de gelijknamige klassieker uit de Franse literatuur. Dikwijls is dat een ontgoocheling, maar deze verfilming is bijzonder goed geslaagd.

De leerlingen moeten een film-ervaring beleven zoals ze die gewend zijn als ze naar de bioscoop gaan. Ze zijn vaak verrast dat ze een Franse film gezien hebben die ze goed vinden.

Is de Week van de Franse Film enkel toegankelijk voor scholieren of kan het brede publiek ook naar de vertoningen komen?

Er zijn voorlopig maar een paar avondsessies in de bioscopen van Gent en Kortrijk. Het zou interessant zijn om de films ook voor het grote publiek te vertonen, maar dat is moeilijk omdat de bioscopen daarvoor hun vaste programmatie moeten onderbreken. Bovendien zijn de films die wij vertonen, eerder al te zien geweest in de meeste van de bioscopen waarmee we samenwerken. Wie graag Franse films bekijkt, kan ik de mediatheek van het Frans Documentatiecentrum voor Vlaanderen in Gent aanraden. Die bevat een zeer uitgebreide collectie met meer dan 1000 Franse films op dvd, waaronder de meeste films die ooit op de Week van de Franse film geprogrammeerd stonden. Leerkrachten kunnen er ook de bijbehorende pedagogische fiches ontlenu die gemaakt zijn voor de Week van de Franse film.

Je houdt je niet alleen bezig met de Week van de Franse Film. Je bent ook voorzitter van de Oost-Vlaamse afdeling van de Alliance française.

Inderdaad. De Alliance française is een wereldwijde organisatie die al heel oud is. Ze werd in 1883 gesticht door een aantal Franse personaliteiten, waaronder Louis Pasteur en Jules Verne. Zij wilden een netwerk oprichten om de Franse taal en cultuur wereldwijd te promoten, niet in de zin van de wereld veroveren, maar in een geest van openheid en diversiteit. De organisatie is politiek en filosofisch neutraal. Er zijn ondertussen wereldwijd afdelingen in 137 landen, waaronder acht in België. Vergelijkbare organisaties zijn de British

Wij voelen inderdaad dat de culturele context naar het Engels toe verschoven is, maar er is zeker nog voldoende belangstelling voor het Frans.

Council voor het Engels, het Goethe-Institut voor het Duits en het Instituto Cervantes voor het Spaans. Onze afdeling, de Oost-Vlaamse, werd in 2007 opgericht en is dus nog vrij jong.

Welke activiteiten organiseert de AF Oost-Vlaanderen?

Elke AF heeft als eerste doelstelling lessen Frans te organiseren. Dat proberen wij als afdeling van Oost-Vlaanderen ook te doen. Momenteel organiseren wij lessen voor studenten bachelor lager en secundair onderwijs, voor onderwijzers en voor juristen. Dat laatste is een taalcursus met speciale aandacht voor juridische terminologie. Het is onze bedoeling om op korte termijn meer taalcursussen te gaan organiseren voor een ruimer doelpubliek. Daarnaast zijn wij ook erkend als officieel examencentrum voor DELF (*diplôme d'études de langue française*) en DALF (*diplôme approfondi de langue française*). Dat zijn officiële diploma's van het Franse ministerie van Nationale Opvoeding die de kennis van het Frans van niet-Franstaligen attesteren. Er zijn vier erkende examencentra in België, waarvan wij het enige centrum in Vlaanderen zijn.

Jullie houden je dus vooral met onderwijsactiviteiten bezig.

Voor een groot deel wel, maar daarnaast organiseren we ook culturele activiteiten die zeer uiteenlopend zijn. Af en toe nodigen we een Franse auteur uit, die over zijn werk komt praten. Er zijn ook meer ludieke voordrachten, zoals onlangs over de geschiedenis van de absint en zijn invloed op de kunst, gevolgd door een degustatie. Twee keer per jaar programmeren we een toneelstuk gebracht door een professioneel gezelschap en we hebben ook leesgroepen in het Frans, waaronder één in samenwerking met de Gentse stadsbibliotheek die veel succes heeft.

De Alliance française organiseert jaarlijks een wedstrijd rond 'les 10 mots de la francophonie'. Wat houdt dat in?

Die wedstrijd wordt jaarlijks georganiseerd naar aanleiding van de Week van de Franse Taal. Zowel volwassenen in avondonderwijs Frans als leerlingen uit het secundair en studenten mogen deelnemen. Het is de bedoeling dat ze een liedjestekst schrijven waarin acht van de tien 'mots de la francophonie' voorkomen. Dat zijn tien Franse woorden die gekozen worden rond een bepaald thema. Het thema van dit jaar, à la folie ('hartstochtelijk'), moet de vin-

dingrijkheid van de Franse taal illustreren. De Alliance française wil aantonen dat de Franse taal leeft, evolueert en zichzelf heruitvindt. Tussen de tien woorden van dit jaar zitten een paar zeer expressieve, bizarre woorden, zoals *tohu-bohu* ('rumoer'), *hurluberlu* ('vreemde snuiter') en *charivari* ('tumult'). Niet meteen Franse woorden die je op school leert, maar wel heel mooi klinkende en kleurrijke woorden.

Welke mensen zijn lid van jullie organisatie?

Ons publiek is vrij verscheiden: het bestaat uit leerkrachten Frans, Franstaligen die in het Gentse wonen, maar ook uit mensen die gewoonweg geïnteresseerd zijn in de Franse taal en cultuur.

Jullie zijn gevestigd in Gent, waar de burgerij sterk verfranst was en waar ook nu nog het Frans de voertaal is in veel gezinnen. Speelt dat voor jullie organisatie een rol?

Neen, eigenlijk niet. De Gentenaars die van thuis uit Franstalig zijn, zijn uiteraard welkom op onze activiteiten, maar het is niet meteen ons doelpubliek. Zij hebben hun eigen activiteiten.

Moet je lid zijn om deel te nemen aan de activiteiten van de AF?

Neen, de meeste van onze activiteiten staan open voor iedereen. Wie lid wordt, krijgt wel korting op alle activiteiten en af en toe is er een activiteit die exclusief voor leden is, zoals onlangs het bezoek van de Franse ambassadeur. Maar het lidgeld is toch vooral een vorm van steun. Mensen betalen het uit sympathie voor onze vereniging. Dat is onontbeerlijk, want wij krijgen geen subsidies. Elke afdeling van de AF moet financieel autonoom zijn en zelf inkomsten genereren om haar werking te financieren.

Hoe zie je de toekomst van de Alliance française? Is het met de dominantie van de Angelsaksische cultuur niet moeilijk om jonge leden aan te trekken?

Wij voelen inderdaad dat de culturele context naar het Engels toe verschoven is, maar er is zeker nog voldoende belangstelling voor het Frans. De respons op onze activiteiten is doorgaans goed. Het is een van onze doelstellingen om een aanbod aan activiteiten in het Frans te creëren, zodat mensen die er belangstelling voor hebben toch nog de gelegenheid hebben om activiteiten in het Frans bij te wonen.

Meer info: www.weekvandeFranseFilm.org en www.alliancefr-oostvlaanderen.be.

Megamoeilijk, die beeldspraak? Beeldspraak in de film *Mega Mindy en het zwarte kristal*

MARLIES CARETTE

Een tijdje geleden paste ik op mijn nichtjes van vijf en acht. Omdat het buiten pijpenstelen regende, installeerden we ons voor de buis. Niet veel later kwam Mega Mindy tevoorschijn, die beweerde dat als er iets is waar Mega Mindy niet tegen kan, het gemene boeven zijn. Mijn nichtjes luisterden gefascineerd naar het relaas van de heldin. Maar snapten ze wel alles wat Mega Mindy hun vertelde? Als de slechterik beweert dat Mega Mindy als een rat in de val zit, kan ze dan niet meer ontsnappen of is ze een rat geworden? En iemands verleden uitspitten tot op het bot, hoe doe je dat? Toen de gemene boef gevangen was en Mega Mindy gered, nam ik de film mee naar huis. Nu was het mijn beurt om op onderzoek te gaan en de beeldspraak en het begrip ervan door de doelgroep op te sporen.

Taal zit vol beeldspraak

Beeldspraak is alomtegenwoordig in de Nederlandse taal. Uitdrukkingen, metaforen, vergelijkingen en metonymieën vliegen ons om de oren als we een gesprek aanknopen met iemand of de televisie aanzetten. Meestal staan we er zelfs niet bij stil dat ons taalgebruik er zo doorspekt van is. Wie beseft immers nog dat als iemand zegt *we trekken deze winter naar de zon*, zon in deze uiting een metoniem is voor een land waar de zon veel schijnt? Niet alle beeldspraakvormen zijn echter even doorzichtig en al zeker niet voor kinderen. Het is pas op zevenjarige leeftijd dat een kind kennismaakt met de figuurlijke betekenis van woorden. Voordien interpreteren kinderen metaforen letterlijk. Het duurt nog tot ze elf jaar zijn vooraleer er sprake is van een gevorderd begrip. Naarmate een kind ouder

wordt, begrijpt het dus meer van de beeldspraak die het hoort.

Om te vermijden dat kinderen hun televisiehelden niet begrijpen, probeert de VRT haar kijkers zo weinig mogelijk bloot te stellen aan beeldspraak. Ook programmamaker Studio 100 springt er voorzichtig mee om en legt waar mogelijk de beeldspraakvorm uit. Als iemand zegt dat hij *geen oog heeft dichtgedaan*, laten de makers een ander personage antwoorden dat hij ook slecht geslapen heeft. Studio 100 staat dus genuanceerder tegenover beeldspraak dan de VRT; ze vinden immers dat beeldspraak deel uitmaakt van de dagelijkse taal en daarom zeker niet mag worden geweerd. Van de taal die kinderen op de televisie horen, kunnen ze in het beste geval iets oppikken. Hoewel onderzoekers het er niet altijd over eens zijn of televisie een positief of een negatief effect heeft op de kindertaalverwerving, kunnen ze er niet onderuit dat televisie wel degelijk een invloed heeft op de taal van de kinderen.

Het is dan ook belangrijk om de taal die kinderen te horen krijgen op televisie, grondig te onderzoeken. Een eerste aanzet daartoe wordt hier gegeven door te kijken naar de beeldspraak die in kindertelevisie te horen is. Daarna komt het begrip van die vormen aan bod. Beide elementen zijn onderzocht aan de hand van de film *Mega Mindy en het zwarte kristal*, een productie van Studio 100 uit 2010 voor jongens en meisjes van vier tot negen jaar.

Kersenpitje steelt de show

Bevat de Mega Mindy-film daadwerkelijk veel beeldspraak of was het toevallig dat ik enkele uitdrukkingen opmerkte? De analyse van de film maakt duidelijk dat er wel degelijk beeldspraak aanwezig is: de jonge kijkers krijgen 22 beeldspraakvormen te horen. Enkele uitingen worden herhaald: de film bevat in totaal 18 verschillende vormen die hieronder terug te vinden zijn.

Beeldspraakvorm	Soort beeldspraak
1. Maar mijn hart heeft verdriet.	Metonymie
2. Ik heb geen oog dichtgedaan vannacht.	Uitdrukking
3. We moeten die boef kost wat kost terugvinden.	Uitdrukking
4. Duizend jaar geleden is er een brokstuk uit de ruimte neergekomen op het land Zahambra.	Metonymie
5. En een wolkje melk ?	Uitdrukking
6. Maar Mega Mindy heeft wel de show gestolen .	Uitdrukking
7. Heel het dorp had het erover, ja.	Metonymie
8. Dat is een fabeltje .	Metafoor
9. Kersenpitje , laat hem maar even.	Metafoor
10. Jullie zullen vast en zeker dikke vriendjes worden.	Uitdrukking
11. Geen nieuws is goed nieuws , Fonkel.	Uitdrukking
12. Dat spoor loopt naar het oude fort.	Metonymie
13. En dan heb ik de boef gevolgd totdat Mega Mindy mij voor de voeten beginnen te lopen is .	Uitdrukking
14. We moeten zijn verleden uitspitten tot op het bot .	Uitdrukking
15. Het loopt hier dood .	Uitdrukking
16. Met een gebroken hart keer ik terug naar mijn paleis.	Uitdrukking
17. We hebben nu zwart kristal genoeg om stinkend, stinkend, maar dan ook stinkend rijk te worden.	Uitdrukking
18. Je zit als een rat in de val .	Uitdrukking

Gemiddeld moeten de kinderen dus om de drie en een halve minuut een beeldspraakvorm verwerken. Dat is niet zo veel vergeleken met een VRT-nieuwsuitzending, die gemiddeld iets meer dan twee beeldspraakvormen per minuut telt, maar het aantal mag niet verwaarloosd worden. In een kinderfilm als de bestudeerde, wordt er immers veel minder gesproken dan in een nieuwsuitzending.

Onder de gevonden beeldspraakvormen is geen enkele vergelijking te vinden, maar de variant zonder het vergelijkende *als* – de metafoor – komt vier keer voor. *Kersenpitje*, het koosnaampje dat oma Fonkel gebruikt voor haar man, is goed voor drie van de vier attestaties. Daarnaast bevat de film zes metonymieën. Zo zingt politieagent Toby dat zijn hart verdriet heeft, waarbij *hart* een metoniem is voor Toby zelf en we op die manier een metoniem van het type deel-geheelrelatie krijgen. De soort beeldspraak met de meeste treffers is echter de uitdrukking. In de film komen er twaalf aan bod. Voorbeelden zijn: *een wolkje melk*, *het loopt hier dood* en *de show stelen*. Zo goed als alle personages uit de film nemen beeldspraak in de mond, wat uitsluit dat het beeldend taalgebruik zou dienen om een bepaald personage te karakteriseren.

'Als je stinkend rijk bent, dan stink je niet, hoor!'

De film *Mega Mindy en het zwarte kristal* bevat beeldspraak, maar hoe ervaren de jonge kijkers die figuurlijke manier van spreken? Om dat te weten te komen kregen dertig kleuters uit de tweede kleuterklas (gemiddeld vier jaar) en dertig leerlingen uit het tweede leerjaar van de lagere school (gemiddeld zeven jaar) de gevonden beeldspraakvormen voorgelegd. De kleuters en leerlingen van

het tweede leerjaar representeren respectievelijk de jongsten en de oudsten van de doelgroep van de film. Uniek in dit onderzoek is dat er gewerkt werd met reële beeldspraakvormen in plaats van speciaal voor het onderzoek gefabriceerde uitingen. Om de beeldspraak nog meer in de reële context – die hier de film is – te laten uitkomen, hoorde bij iedere beeldspraakvorm een filmbeeld dat het moment van de uitspraak toont. In een paar zinnen kregen de proefpersonen de situatie op het moment in de film te horen, waarna gepolst werd naar het begrip van de beeldspraakvorm in kwestie. Dat gebeurde aan de hand van een open vraag en vervolgens een meerkeuzevraag met een letterlijke, een figuurlijke en een foute interpretatie van de uiting. Het kadertje hieronder laat de vraagstelling zien voor de uitdrukking *een gebroken hart*. Alle achttien vormen werden op een gelijkaardige manier aan elke proefpersoon apart voorgelegd. De verwerking van de verkregen antwoorden gebeurde met het statistische programma SPSS.

Met een **gebroken hart** keer ik terug naar mijn paleis.

Begeleidend verhaal:

De sultan wil met Mieke trouwen. Mieke wil dat niet en zegt dat ze al met Toby zal trouwen. Toby zegt dat dat waar is. De sultan zegt dan: 'Met een gebroken hart keer ik terug naar mijn paleis.'

Open vraag:

Wat bedoelt de sultan als hij zegt dat 'hij met een gebroken hart terugkeert naar zijn paleis'?

Meerkeuzevraag:

Als de sultan zegt ‘met een gebroken hart keer ik terug naar mijn paleis’, bedoelt hij dan:

- a. Dat zijn hart in stukken is?
- b. Dat hij liefdesverdriet heeft?
- c. Dat hij boos is?

Uit het experiment blijkt dat de beeldspraakvormen uit de film niet door iedereen worden begrepen. Sterker nog, het begrip bij de kleuters is heel klein. Bij de open vraag kan slechts 9% de beeldspraakvorm correct interpreteren, terwijl de leerlingen van het tweede leerjaar dat in 41% van de gevallen doen. Zelf een beeldspraakvorm verklaren blijkt dus voor beide leeftijden heel moeilijk. Als een kleuter dan toch een poging onderneemt, is de interpretatie slechts in 4% van de gevallen figuurlijk. Zo meent een kleuter dat *iets uitspitten tot op het bot* betekent dat je de dief doodt en daarna de botten uit zijn lijf haalt. ‘Want de boef is stout geweest.’ Als de proefpersonen drie keuzemogelijkheden krijgen, gaat het al wat beter. De kleuters pikken er in 25% van de gevallen het figuurlijke antwoord uit, terwijl de leerlingen van het tweede leerjaar dat in 74% van de gevallen doen. Het goede begrip van die leerlingen reflecteert zich niet alleen in de juiste antwoorden, maar ook in het commentaar dat ze geven bij de keuzemogelijkheden. ‘Als je stinkend rijk bent, dan stink je niet, hoor!’ merkte een zevenjarige op.

Een zevenjarige begrijpt de beeldspraak in *Mega Mindy* dus beter dan zijn of haar meekijkend broertje van vier. Maar niet enkel de leeftijd is een factor die leidt tot begrip, ook de soort beeldspraak speelt een rol. Een metafoor als *fabeltje* in *dat is een fabeltje* is makkelijker te begrijpen dan een uitdrukking. Een uitdrukking is op haar beurt makkelijker dan een metoniem zoals *heel het dorp had het erover*, waarbij *dorp* voor de inwoners van het dorp staat. De hiërarchie qua moeilijkheidsgraad ziet er dus als volgt uit: metafoor < uitdrukking < metonymie. Dat geldt zowel bij de open vraag als bij de meerkeuzevraag. Opvallend is dat de proefpersonen de metoniemen het moeilijkst vinden, terwijl een eerder onderzoek die soort beeldspraak net als de gemakkelijkste aanwijst. Een mogelijke verklaring hiervoor is – naast de andere onderzoeksmethode – dat de proefpersonen de metoniemen niet als beeldspraak herkenden en zo vaak niet goed wisten wat ze moesten verklaren, laat staan wat die verklaring zou zijn. Het is niet evident om de metonymie nog te herkennen in uitingen als *dat spoor loopt naar het oude fort*, waar *spoor* het gevolg is in plaats van de oorzaak: de motorfiets. Het is dus niet omdat de proefpersonen de metoniemen vaak niet konden uitleggen, dat ze die niet begrepen.

Tot slot beïnvloedt ook de beeldspraakvorm zelf het begrip ervan bij de kinderen. De ene beeldspraakvorm is immers de andere niet. Zo scoren de kinderen slecht op uitdrukkingen als *de show stelen* en *iemand voor de voeten lopen*. Als iemand de show steelt,

dan verpest hij volgens een aantal de show en iemand voor de voeten lopen interpretern vele leerlingen letterlijk. *Het loopt hier dood* en *stinkend rijk worden* begrijpen de proefpersonen veel beter. Dat een kind als reactie bij *het loopt hier dood* vertelt dat zijn papa dat ook zei toen hij niet meer verder kon met de auto, toont aan dat de uitdrukking deel uitmaakt van de realiteit van het kind en dus tot zijn of haar woordenschat behoort. In die woordenschat van *Mega Mindy*-kijkers is trouwens ook de metafoor *kersenpitje* opgenomen. Alle leerlingen van het tweede leerjaar en bijna alle kleuters interpretern het koosnaampje van opa correct. Dat toont aan dat herhaling en herkenning ook een rol spelen bij het begrijpen van beeldspraak.

Geen beeldspraak meer voor kinderen?

De studie van *Mega Mindy* en *het zwarte kristal* toont aan dat de kinderfilm wel degelijk beeldspraak bevat en dat die niet door alle kijkers wordt begrepen. De jongste kinderen uit de doelgroep begrijpen er zelfs nauwelijks iets van. Mogen kinderfilms dan niet langer beeldspraak bevatten? Dat zou een te drastische conclusie zijn. Dit onderzoek wil er de programmamakers vooral op wijzen dat hun producties wel degelijk beeldspraak bevatten en dat dat soort taalgebruik niet voor alle kijkers even transparant is. Een verduidelijking van de beeldspraak – zoals Studio 100 dat zelf doet – is dus zeker een goed idee. In de bestudeerde film werd er slechts een vorm uitgelegd. Vooraleer *Zwarte Mega Mindy* zegt dat *Mega Mindy* als *een rat in de val zit*, wijst ze erop dat ontsnappen echt niet meer zal lukken. Dergelijke herhalingen kunnen voor de kijkers handig zijn en tegelijkertijd pikken ze in het beste geval de beeldspraakvorm op. Een andere mogelijkheid is dat ouders samen met hun kinderen voor de buis gaan zitten en aan hun kind de moeilijke uitdrukkingen uitleggen. Want als een ouder zijn of haar kind begeleidt bij het televisiekijken, is het positieve effect op de taalverwerving veel groter. Uiteraard kan de vierjarige de film ook gewoon opnieuw bekijken wanneer hij zeven is, want dan zouden de meeste beeldspraakvormen onder- tussen wél duidelijk moeten zijn.

Marlies Carette is wetenschappelijk medewerker aan de KU Leuven. Ze is verbonden aan het ILT (Instituut voor Levende Talen) en doceert het vak Academisch Nederlands in de opleiding Geschiedenis aan de Kulak. Met haar masterproef over beeldspraak in kindertelevisie haalde ze de shortlist van de Vlaamse Scriptieprijs 2013.

e-mail: marlies.carette@ilt.kuleuven.be

Tussentaal: is de inspanning belangrijker dan het resultaat?

CHLOÉ LYBAERT

In de voorbije jaren is heel wat gepubliceerd over de gesproken taal in Vlaanderen, en in het bijzonder over het gebruik van tussentaal, een mengvorm tussen dialect en Algemeen Nederlands (zie bv. De Caluwe et al., 2013). Vroeger werd tussentaal vooral opgevat als het taalgebruik van dialectsprekers die standaardtaal proberen te spreken, maar daar niet in slagen. Sinds enkele jaren wordt daarnaast ook tussentaal onderscheiden van taalgebruikers die niet streven naar Algemeen Nederlands (De Caluwe, 2002). In het licht van die evolutie wordt tussentaal nu vaak gezien als een bedreiging voor de standaardtaal: tussentaal wordt geproblematiseerd aangezien sprekers de verkeerde bedoelingen zouden hebben, namelijk een gebrek aan intentie om Algemeen Nederlands te spreken. Maar hoe zit het nu met de gewone taalgebruiker? Maakt die ook een onderscheid tussen tussentaal als een vorm van ‘moeite doen’ en tussentaal als een vorm van ‘gewoon spreken’? En heeft de mate waarin een spreker moeite doet een invloed op de bruikbaarheid van zijn of haar taalgebruik?

Moeite doen vs. gewoon praten: een experiment

Tussen januari 2011 en juni 2012 werden 80 hoogopgeleide, niet-taalkundig geschoolde Vlamingen onderworpen aan een interview over taalvariatie. Tijdens dat interview kregen die Vlamingen zes geluidsfragmenten met natuurlijk taalgebruik te horen. In één fragment werd Algemeen Nederlands gesproken, in vijf fragmenten werd tussentaal gesproken. Van de vijf tussentaalfragmenten waren er twee waarin Brabantse sprekers aan het woord waren en in de overige drie fragmenten werd Limburgse, Oost-Vlaamse of West-Vlaamse tussentaal gesproken. Alle fragmenten werden ingesproken door vrouwen.

Een fragment werd als tussentaal gecategoriseerd wanneer het op het vlak van de uitspraak vooral afweek van de standaardtaal door dialectkenmerken die zich

in vrij grote gebieden manifesteren (bv. de Brabantse scherpe uitspraak van de korte *i* en *u*), en wanneer het weinig strikt lokale dialectismen bevatte. Daarnaast moesten in de fragmenten ook nog een aantal typische morfologische en syntactische niet-standaardtaligheden voorkomen (bv. het gebruik van *ge* of *gij*, adnominale flexievormen op *-n*, diminutievormen op *-ke*). De woordenschat in de tussentaalfragmenten was doorgaans informeel, maar echte dialectwoorden werden niet gebruikt. Een fragment werd als standaardtaalig beschouwd als het op geen van de vermelde punten afwijkingen vertoonde van de standaardtaal.

Aan de informanten werd tijdens het interview gevraagd welk taalgebruik in de fragmenten te horen was en voor welke situaties dat taalgebruik geschikt is. De informanten deden daarnaast vaak ook spontaan uitspraken over de mate waarin de spreker volgens hen haar best deed om standaardtaliger te spreken dan ze gewoon was, dan wel of de spreker volgens hen sprak zoals ze gewoon was. Uitspraken over de spontaniteit van taalgebruik werden niet ontlokt aan de proefpersonen, maar kwamen uit eigen beweging aan bod.

Dialect werd door de informanten meestal gekarakteriseerd als taalgebruik waarbij een persoon spreekt zoals die dat gewoon is, op een spontane en ontspannen manier. Algemeen Nederlands werd daarentegen vaak omschreven als taalgebruik dat enige inspanning vraagt en dat weinig mensen kunnen spreken. Tussentaal neemt een tussenpositie in: bij alle tussentaalfragmenten zijn er zowel informanten die vinden dat de spreker spontane tussentaal spreekt, als informanten die vinden dat de spreker haar best doet om Algemeen Nederlands te spreken. Dezelfde tussentaaluiting wordt dus niet door iedereen op een gelijke manier geëvalueerd.

Een aantal informanten hebben de mate waarin iemand zijn best doet om Algemeen Nederlands te spreken expliciet in verband gebracht met de situationele geschiktheid van tussentaal:

Informant: ja ‘k vind dat goed dat de mensen een poging doen maar ‘k vind dat wel jammer dat dat zo moeilijk is voor

Interviewer: ja

Informant: allee 'k vind dat zelf ook moeilijk en da's moeilijk voor mensen om Algemeen Nederlands te spreken omdat je dat te weinig tegenkomt

Interviewer: ja

Informant: dat vind 'k wel jammer dat dat zo moeilijk gaat maar 'k ben wel blij dat er toch moeite gedaan wordt

Interviewer: ja ja en voor welke situaties is dat dan gepast?

Informant: ja da's voor alle situaties hé als ge onder elkaar bezig zijt of als ge ja ge doet een poging tot dus

Interviewer: ja

Informant: ja meer kun je van de mensen ook niet verwachten hé

Op basis van dergelijke uitspraken zouden we de indruk kunnen krijgen dat taalgebruikers mensen meer loven voor hun *inspanning* om Algemeen Nederlands te spreken dan voor het uiteindelijke resultaat. Die indruk hebben we empirisch getest.

Eerst hebben we een overzicht gemaakt van welke fragmenten vaak door de informanten als tussentaal werden gecategoriseerd, omdat alleen bij tussentaal de meningen over 'moeite doen' verdeeld waren. Vier fragmenten waren volgens een groot deel van de informanten tussentaal: een Oost-Vlaams, Brabants, Limburgs en West-Vlaams fragment. Het standaardtalige fragment en een ander Brabants fragment werden doorgaans geëvalueerd als Algemeen Nederlands; die fragmenten werden daarom niet verder geanalyseerd. Vervolgens hebben we per fragment gekeken welke van de informanten die het taalgebruik als tussentaal categoriseerden, daarnaast ook aangaven dat de tussentaalspreker praat zoals ze gewoon is (tabel 1, 2de kolom) of dat de tussentaalspreker haar best doet om Algemeen Nederlands te praten (tabel 1, 3de kolom).

	aantal informanten	
	tussentaal = gewoon praten	tussentaal = moeite doen
het Brabantse tussentaalfragment	14	19
het West-Vlaamse tussentaalfragment	15	13
het Limburgse tussentaalfragment	4	14
het Oost-Vlaamse tussentaalfragment	6	8

Tabel 1: Aantal informanten over 'gewoon praten' vs. 'moeite doen'

Die opvattingen hebben we vergeleken met hoe die informanten oordeelden over de (on)geschiktheid van het taalgebruik in die fragmenten voor (in)formele situaties. Zo wilden we achterhalen of er een verband is tussen de inspanning die een spreker levert en de geschiktheid van het taalgebruik van die spreker voor (in)formele situaties.

Resultaten: dialect vs. Algemeen Nederlands vs. tussentaal

Wanneer we nu kijken naar de situationele geschiktheid van het taalgebruik in de vier tussentaalfragmenten, zien we opvallende verschillen die verband lijken te houden met de mate waarin een spreker gewoon spreekt of moeite doet. We bespreken eerst de geschiktheid voor formele situaties (bv. in professionele contexten, tijdens interviews, tegen hogergeplaatsten) en vervolgens voor informele situaties (bv. onder vrienden, met familie).

De meeste informanten die het taalgebruik in de tussentaalfragmenten evalueren als een poging om meer Algemeen Nederlands te spreken dan de spreker gewoon is, vinden het taalgebruik geschikt voor formele situaties. Per fragment zijn er telkens ook een aantal informanten die het taalgebruik niet geschikt vinden voor formele situaties en een aantal informanten die zich daar niet duidelijk over uitspreken. Bij elk fragment vinden telkens wel de meeste informanten het taalgebruik bruikbaar voor formele situaties (zie tabel 2). Van de informanten die daarentegen vinden dat de sprekers 'gewoon praten' en niet echt moeite doen om iets anders te spreken dan ze gewoon zijn, vindt telkens de helft of meer dan de helft het taalgebruik niet geschikt voor formele situaties (zie tabel 2).

Tussentaal als geïntendeerde standaardtaal wordt dus meestal geschikt geacht voor formele situaties; tussentaal als geïntendeerde tussentaal wordt doorgaans niet geschikt geacht voor formele situaties.

tussentaal = moeite doen				
	niet formeel	wel (ook) formeel	niet duidelijk	totaal
het Brabantse tussentaalfragment	2	14	3	19
het West-Vlaamse tussentaalfragment	3	8	2	13
het Limburgse tussentaalfragment	2	9	3	14
het Oost-Vlaamse tussentaalfragment	0	6	2	8
tussentaal = gewoon praten				
	niet formeel	wel (ook) formeel	niet duidelijk	totaal
het Brabantse tussentaalfragment	8	3	3	14
het West-Vlaamse tussentaalfragment	13	0	2	15
het Limburgse tussentaalfragment	2	0	2	4
het Oost-Vlaamse tussentaalfragment	3	3	0	6

Tabel 2: Geschiktheid van 'moeite doen' vs. 'gewoon praten' in formele situaties

Ook voor informele situaties zien we verschillen in de gerapporteerde geschiktheid. Voor de meeste informanten die het taalgebruik in de tussentaalfragmenten evalueren als ‘gewoon praten’, geldt dat het taalgebruik bruikbaar is in informele situaties (zie tabel 3). Zodra de informanten denken dat de spreker moeite doet om standaardtaliger te spreken dan gewoonlijk, zijn de meningen meer verdeeld. Volgens sommige informanten is het taalgebruik dan niet meer bruikbaar in informele situaties, anderen lijken daar minder problemen mee te hebben of spreken zich er niet duidelijk over uit (zie tabel 3).

tussentaal = moeite doen				
	niet informeel	wel (ook) informeel	niet duidelijk	totaal
het Brabantse tussentaalfragment	6	7	6	19
het West-Vlaamse tussentaalfragment	2	6	5	13
het Limburgse tussentaalfragment	5	6	3	14
het Oost-Vlaamse tussentaalfragment	2	2	4	8
tussentaal = gewoon praten				
	niet informeel	wel (ook) informeel	niet duidelijk	totaal
het Brabantse tussentaalfragment	0	13	1	14
het West-Vlaamse tussentaalfragment	0	14	1	15
het Limburgse tussentaalfragment	0	2	2	4
het Oost-Vlaamse tussentaalfragment	0	6	0	6

Tabel 3: Geschiktheid van ‘moeite doen’ vs. ‘gewoon praten’ in informele situaties

Dat betekent dus dat sommige informanten het in informele en dagelijkse situaties niet echt gepast lijken te vinden wanneer een spreker moeite doet om standaardtaliger te spreken dan hij of zij gewoon is. Sommige sprekers verwachten een natuurlijk voorkomend, authentiek taalgebruik in die situaties.

Conclusies

We zien dus dat de mate waarin een spreker ‘moeite doet’ om Algemeen Nederlands te spreken, een invloed lijkt te hebben op de gepercipieerde geschiktheid van het taalgebruik van die spreker voor formele of informele situaties. In informele situaties is moeite doen voor de informanten niet nodig en voor sommige informanten zelfs onwenselijk. In formele situaties wordt het door de informanten gewaardeerd wanneer een spreker zijn of haar best doet.

De opvattingen van de informanten lijken daarmee aansluiting te vinden bij de manier waarop over tussentaal geschreven wordt in het tussentaaldebat dat sinds enkele decennia aan de gang is (cf. Absillis et al., 2012; Jaspers, 2001). Zoals eerder aangegeven, werd tussentaal door taalkundigen en taalbeleidsmakers pas echt geïnterpreteerd toen die doorhadden dat het voor sommige taalgebruikers de doeltaal was en geen stap in een proces waarbij de standaardtaal het eindpunt vormt. Verschillende informanten lijken tussentaal op een gelijkaardige manier te evalueren. Ze stellen zich namelijk toleranter op tegenover tussentaal in formele situaties wanneer ze de indruk hebben dat de spreker moeite doet om Algemeen Nederlands te spreken (maar daar niet echt in slaagt) dan wanneer ze de indruk hebben dat de spreker spreekt zoals hij of zij gewoon is.

Literatuur

- Absillis, K., J. Jaspers, & S. Van Hoof (2012), Inleiding. In: K. Absillis, J. Jaspers en S. Van Hoof (red.): *De manke usurpator. Over Verkavelingsvlaams*. Gent: Academia Press, blz. 3-35
- De Caluwe, J. (2002), Tien stellingen over functie en status van tussentaal in Vlaanderen. In: J. De Caluwe, D. Geeraerts, S. Kroon, V. Mamadouh, R. Soetaert, L. Top, & T. Vallen (red.): *Taalvariatie en taalbeleid. Bijdragen aan het taalbeleid in Nederland en Vlaanderen*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant, blz. 57-67.
- De Caluwe, J., S. Delarue, A. Ghyselen en C. Lybaert (red.) (2013). *Tussentaal. Over de talige ruimte tussen dialect en standaardtaal in Vlaanderen*. Gent: Academia Press.
- Jaspers, J. (2001), Het Vlaamse stigma. Over tussentaal en normativiteit. In: *Taal en Tongval*, 53-2, blz. 129-153.

Chloé Lybaert is doctoraatsbursaal aan de vakgroep Taalkunde van de Universiteit Gent.

e-mail: chloe.lybaert@ugent.be

Te boek

Taalhandboek Spelling

NATALIE HULSEN

In de reeks Van Dale Taalhandboeken verscheen van Theo de Boer *Taalhandboek Spelling. Gebruiksaanwijzing van de Nederlandse spelling*. De inhoud van dit boek is ontleend aan het *Van Dale Taalhandboek Nederlands* uit 2011, van dezelfde auteur. In dat lijvige naslagwerk Nederlands vind je, behalve uitleg over spelling, ook informatie over heel wat andere regels en conventies van onze taal.

Maar in *Taalhandboek spelling* draait alles dus rond de Nederlandse spelling, meer bepaald de officiële (groene) spelling van de Woordenlijst. ‘Je vindt hier niet alleen het antwoord op de vraag hoe het moet, maar we vertellen er ook steeds bij waaróm dat zo is,’ aldus de auteur. Dat is inderdaad zo: spellingregels worden uitgebreid toegelicht, met heel veel verhelderende voorbeelden in kaderstukjes en af en toe enkele handige trucjes als toemaatje.

Het boek bestaat uit 10 hoofdstukken: na een korte inleiding over de status van de Nederlandse spelling volgen hoofdstukken over de spelling van werkwoorden, los of aan elkaar?, tussenklanken in samenstellingen, hoofdletter of kleine letter?, accent en apostrof, afkortingen, diverse spellingkwesties, het afbreken van woorden en oude naamvallen. Achterin vind je nog een lijst met een verklaring van taalkundige termen. Die lijst is vrij beperkt, want vaktermen worden in dit boek zo veel mogelijk vermeden. Het *Taalhandboek spelling* is dan ook in een zeer luchtige en eenvoudige taal geschreven, ‘gewonemensentaal’, aldus de auteur in de inleiding. Ten slotte word je via de uitvoerige index van behandelde woorden heel snel doorverwezen naar de juiste paragraaf in het boek.

Een van de sterke punten van deze handige spellinggids zijn de vele voorbeelden bij elke spellingregel. Ze laten je meteen zien hoe je de regel in de praktijk toepast. In het boek vind je ook een uitgebreid hoofdstuk

over de spelling van afkortingen, waarin vijf soorten worden onderscheiden: echte afkortingen (*m.a.w.*), letterwoorden (*NAVO*), verkortingen (*Benelux*), initiaalwoorden (*VRT*), symbolen (*GB* = gigabyte) en afkortingen als onderdeel van langere woorden (*wc-borstel*, *AOW'er*). In de groep ‘echte afkortingen’ wijdt de auteur zelfs een korte bijdrage aan sms-taal met een aantal bekende voorbeelden, zoals *cu* (see you), *ff*(effe), *idd* (inderdaad), *lol* (laughing out loud) enzovoort. Nog interessant en heel uitvoerig beschreven is het hoofdstuk over het afbreken van woorden. Met de belangrijkste afbreekregels, afbreken in samenstellingen, afbreken na voorvoegsels en voor achtervoegsels, afbreken in enkelvoudige woorden en enkele lastige gevallen. Handig is ook nog, in het hoofdstuk over diverse spellingkwesties, een top honderd van fout gespelde woorden.

Taalhandboek spelling. Gebruiksaanwijzing van de Nederlandse spelling bundelt alle spellingregels van het Nederlands op een overzichtelijke manier en beschrijft ze in een heel luchtige en heldere stijl. De vele voorbeelden in kaderstukjes maken het allemaal nog duidelijker. Zoals de auteur het in de inleiding stelt: ‘Goed spellen is te leren’, en daar is dit taalhandboek het aangewezen hulpmiddel voor!

Theo de Boer, *Taalhandboek spelling. Gebruiksaanwijzing van de Nederlandse spelling*. Utrecht: Van Dale Uitgevers, 2012, ISBN 978 94 6077 049 4, 176 blz., 14,95 euro.

Aspecten van tussentaal in Vlaanderen

FILIP DEVOS

Tussentaalonderzoek is in. Aan die taalvariëteit worden jaarlijks tientallen masterproeven gewijd (zie bijvoorbeeld *Over taal*, 51-1, 2012, blz. 110). In dit nummer nog heeft Chloé Lybaert het over de relatie tussen de mate waarin een spreker ‘moeite doet’ om Algemeen Nederlands te spreken en de ‘gepercipieerde geschiktheid van het taalgebruik van die spreker voor formele of informele situaties’. Lybaert is verbonden aan de vakgroep Taalkunde van de Universiteit Gent, en die vakgroep staat bekend om het onderzoek naar aspecten van tussentaal.

Johan De Caluwe, Steven Delarue, Anne-Sophie Ghyselen en Chloé Lybaert redigeerden over het onderwerp een bundel artikelen met bijdragen van zes masterproefstudenten onder de titel *Tussentaal. Over de talige ruimte tussen dialect en standaardtaal in Vlaanderen*. De auteurs zijn allen promotor van masterscripties waarop de artikelen gebaseerd zijn en op De Caluwe na allen bezig met een proefschrift over tussentaal.

In hun inleiding schetsen de redacteurs de algemene evolutie van het Verkavelingsvlaams, de ‘tussentaal halverwege het Standaardnederlands en de Vlaamse dialecten’. Ze gaan kort in op enkele kenmerken en hebben het dan vooral over de status van tussentaal. De centrale passage luidt als volgt: ‘Ergens in de jaren 80 van de vorige eeuw is men blijkbaar gaan beseffen dat die tussentaal voor meer en meer Vlamingen misschien wel geen transitieverschijnsel is, maar een nieuwe variëteit: een manier van spreken die ver genoeg staat van de dialecten, waardoor ze zeer wel bruikbaar is voor bovenregionale contacten, en die tegelijk ver genoeg staat van de standaardtaal om nog als authentiek, herkenbaar Vlaams, niet verwaand over te komen. Tussentaal zou dus voor meer en meer mensen niet langer de onvolkomen realisatie van een geïntendeerde standaardtaal zijn, maar net de volkomen realisatie van een geïntendeerde informele herkenbaar Vlaamse spreektaal.’ Precies die vaststelling ‘ondergroef de fundamenteën van de hele standaardiseringsideologie’. Rond de eeuwwisseling kwam er met het werk van Jürgen Jaspers en Johan De Caluwe een ‘alternatief’ discours op gang, wat leidde tot een ‘geleidelijke institutionalisering van

het onderzoek naar en het onderwijs over tussentaal’. Tientallen licentiaatsverhandelingen en masterscripties die de voorbije drie decennia aan het onderwerp werden gewijd, tonen dat aan. De auteurs geven daar ook een overzicht van.

De bundel opent met een bijdrage van Jolien Demeyere over de perceptie van taalvariatie bij leerkrachten Nederlands in West-Vlaanderen. Lynn Prieels heeft het over tussentaal in tv-programma’s. VRT-presentatoren blijken meer tussentaal te hanteren dan hun collega’s bij VT.M. Kirsten Rosiers gaat in op de attitude van leerlingen in het lager en middelbaar onderwijs tegenover talige variatie in Vlaanderen. Jolien Toye beschrijft de sociolinguïstische monitoring bij Vlaamse kinderen en adolescenten. Inge Van Lancker brengt verslag uit van haar onderzoek naar het taalrepertoire van kinderen in de jeugdbeweging en ten slotte beschrijft Evelien Yde tussentaalgebruik en codeswitching in Vlaamse radiospots.

In de bundel staan dus twee (belangrijke) aspecten van tussentaal centraal: de attitude tegenover taalvarianten en het gebruik ervan in de media. Stuk voor stuk weten de bijdragen daarover interessante bevindingen te belichten.

Johan De Caluwe, Steven Delarue, Anne-Sophie Ghyselen en Chloé Lybaert (red.), *Tussentaal. Over de talige ruimte tussen dialect en standaardtaal in Vlaanderen*. Gent: Academia Press (Studia Germanica Gandensia Libri), 2013. ISBN 978 90 382 2260 8, 107 blz., 12,50 euro.

Te boek

Frequentiewoordenboek Nederlands

FILIP DEVOS

Als elfde deel in de reeks *Routledge Frequency Dictionaries*, onder het hoofdredacteurschap van Paul Rayson (UK) en Mark Davies (USA), verscheen *A Frequency Dictionary of Dutch. Core Vocabulary for Learners*. Na frequentiewoordenboeken voor onder meer het Arabisch, het Amerikaans-Engels, het Frans, het Russisch, het Spaans en het Duits werden nu ook voor het Nederlands de frequentste woorden verzameld. De redactie van dit boek was in handen van Carole Tiberius en Tanneke Schoonheim van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL).

De auteurs nemen zes verschillende frequentielijsten op waaronder de 'top 5000' van Nederlandse woorden verdeeld wordt: naast een 'kernlijst' met hoogfrequente woorden uit alle genres (943), volgen lijsten over fictie (1084), krantentaal (1129), gesproken taal (155), het web (523), en tot slot een 'algemene' lijst met 2004 woorden die frequent voorkomen in ten minste drie genres. De frequenties zijn gebaseerd op een hedendaags corpus van 290 miljoen woorden uit geschreven en gesproken taal. We vermelden per lijst de vijf frequentste woorden:

kern: *de, en, in, van, op*

fictie: *blik, schouder, raam, zwijgen, stoel*

krantentaal: *eerste, euro, tweede, later, aldus*

gesproken taal: *uh, hè, hoor, ha, oké/OK*

web: *eerste, tweede, gij/ge, Vlaams, later*

algemeen: *minder, verder, anders, echter, meest*

Een lemma bevat de frequentierangorde, de ingang, de woordsoortaanwijzing, het Engelse equivalent, een voorbeeldzin waarin het gebruik geïllustreerd wordt en de frequentieaanwijzing per 100 documenten. Voor *kind* geeft dat in de kernlijst:

171 kind *noun, het child*

- De kinderen maakten een maquette van hun school
46.08

Door de frequentielijsten heen zijn 22 thematische rubrieken opgenomen. Die behandelen semantische domeinen, zoals dieren, het lichaam, emoties, familie, kleuren, sport, het weer, voeding en drank, tijd, beroepen of getallen. Die 22 rubriekjes zijn in kaderstukjes opgenomen. Weer geven we enkele voorbeelden met per domein de vijf frequentste woorden:

dieren: *hond, vis, pad, vogel, paard*

kleuren: *rood, zwart, wit, groen, geel*

familie: *man, kind, vrouw, vader, moeder*

emoties: *gelukkig, blij, tevreden, ernstig, bang*

lichaamsdelen: *hand, oog, hoofd, voet, kop*

seizoenen: *zomer, winter, lente, herfst*

dagen: *zondag, zaterdag, vrijdag, maandag, woensdag*

getallen: *twee, een, drie, vier, vijf* (maar: *eerste, tweede, vierde, vijfde, derde*)

materialen (nomina): *papier, steen, goud, hout, staal*

materialen (adjectieven): *gouden, houten, plastic, zilveren, metalen*

Het mag vreemd lijken dat *pad* tot de frequentste diernamen behoort, maar de auteurs maken de opmerking dat ook 'andere' betekenissen kunnen bijdragen tot de totale frequentie (*pad* kan ook 'voetpad' zijn, zoals *muis* ook 'computermuis' kan zijn). Polysemie en homonymie blijven een teer punt in dit soort frequentielijsten. Tot die thematische rubrieken horen verder ook: vormen van het werkwoord *zijn/hebben/worden*, persoonlijke/bezittelijke voor-naamwoorden en Belgisch-Nederlandse woorden (waarvan de top vijf is: *allee, allicht, amai, awel, correctioneel*).

20 Forms of the verb *zijn*

is 99.28	is	zijn 83.33	to be	geweest 39.35	been
zijn 96.55	are	waren 63.91	were	bent 21.85	are
was 94.61	was	ben 56.55	am	wees 1.05	be

Ten slotte volgen een alfabetische index met alle behandelde woorden, en woordsoortenindexen. We geven per woordsoort de vijf frequentste attestaties:

substantieven: *jaar, mens, tijd, dag, plaats*

werkwoorden: *zijn, hebben, kunnen, worden, gaan*

adjectieven: *goed, ander, groot, heel, nieuw*

bijwoorden: *niet, ook, er, nog, al*

voorzetsels: *in, van, op, voor, met*

voegwoorden: *en, als, dat, maar, of*

tussenwerpsels: *ja, nee, oh, hé, uh*

Allemaal leuk om te weten. Aan de taalkundige en/of taaldocent nu om daar creatief mee om te gaan.

Van dit Nederlands frequentiewoordenboek is ook een cd-versie beschikbaar (zie <http://www.routledge.com/books/details/9780415523806/>).

Carole Tiberius en Tanneke Schoonheim, *A Frequency Dictionary of Dutch. Core Vocabulary for Learners*. London/New York: Routledge, 2014. ISBN 978 0 415 52380 6, 299 blz., \$43.95.

Honden die kraaien en hoe je paarden bereidt

FILIP DEVOS

De voorbije twee jaar bracht Friederike de Raat twee taalboekjes uit die aangekondigd werden als 'slimme spoedcursussen op zakformaat'. Haar eerste boekje, *Hoe bereidt je een paard? & andere onuitroeibare taalfouten*, uit 2012, kende in anderhalf jaar tijd maar liefst elf drukken, en dat toont meteen de niet aflatende nood aan taal(advies)lectuur aan. De Raat was drie jaar lang hoofd van de eindredactie van *NRC Handelsblad* en *nrc.next*, en in die hoedanigheid verzamelde ze allerlei frequent voorkomende, en vaak hardnekkige, taalfouten. Blijkens ingezonden brieven aan *NRC Handelsblad* bestaat de top drie van meest ergerlijke fouten trouwens uit: dt-fouten, onnodig Engels en fouten in vreemde talen.

In een 30-tal hoofdstukjes komen niet alleen taalfouten aan bod, maar ook stilistische fouten en heel sporadisch journalistieke fouten ('namen checken!'). De korte stukjes hebben alle een motiverende titel (zoals *Even pauze*) en een vooral informerende ondertitel (zoals *Over de plaats van de komma*). *Waarom dt-fouten volstrekt onnodig zijn*, *Over de ei en de ij*, *Over het nut van het koppelteken*, *Over hen en hun*, *Over als en dan*, *Waarom verkeerde afbrekingen zo irritant zijn*, *Fouten in vreemde talen*, *Over de notering van cijfers en getallen*, *Over hoofdletters en kleine letters*. Het zijn maar enkele van de zeer uiteenlopende taalonderwerpen die de Raat in haar korte stukjes aansnijdt. Anders dan de titel doet vermoeden, is dit dus geen 'boekje vol lollige taalfouten', zoals de auteur het zelf in haar voorwoord uitdrukt, maar 'een boekje voor mensen die graag goed Nederlands schrijven, of ze nu ambtenaar, docent, student, hoogleraar of journalist zijn'.

Een kleine test sluit het boekje af. Jammer genoeg bevat het boekje geen register. Jammer ook dat de auteur bewust de witte spelling kiest, want net het doelpublik dat ze beoogt ('docent, student, hoogleraar'), hoort de groene spelling te volgen. Daarnaast handelen nogal wat stukjes over spellingproblemen zelf. Ook gaat de auteur soms wel wat kort door de bocht in de regeltjes

die ze geeft, of waar ze het heeft over (een lange lijst met zogenaamde) clichés. Toch is dit boekje handig om wat (elementaire) kennis op te frissen en leuk voor de weetjes die De Raat vermeldt.

Vorig jaar verscheen een tweede deeltje, *Geen hond die ernaar kraait & andere onuitroeibare taalfouten*. De thema's zijn ook hier weer uiteenlopend, al komen er meer grammaticale onderwerpen aan bod: *Over het verkleinwoord*, *Over de omkering van persoonsvorm en werkwoordsvorm*, *Over de vervoeging van werkwoorden van Engelse oorsprong*, *Over de naamvals -n*, *Over de wisseling van onderwerp in een zin*, *Over het gebruik van 'sinds' en 'vanaf'*, *Over hoofdletters in namen*, *Over de tangconstructie*, *Over oprukkend Engels*.

Dat tweede boekje heeft eenzelfde opbouw, maar gaat 'iets meer de diepte in'. Het bevat een kort overzicht van taalboeken en -sites, maar geen register.

Friederike de Raat, *Hoe bereidt je een paard? & andere onuitroeibare taalfouten*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam/NRC Boeken, 2012. ISBN 978 90 468 1263 1, 112 blz. 12,50 euro.

Friederike de Raat, *Geen hond die ernaar kraait & andere onuitroeibare taalfouten*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam Uitgevers, 2013. ISBN 978 90 468 1596 0, 112 blz. 12,50 euro.

Angela

HUGO BROUCKAERT

De Amerikaanse schrijver Mark Twain reisde tweemaal door Europa en probeerde zich daarbij in de Duitse taal te verdiepen. Zijn conclusie was: 'De Duitse taal moet voorzichtig en eerbiedig opzij worden gezet onder de dode talen, want alleen de doden hebben de tijd om deze taal te leren.'

Ook ik heb ooit Duits gestudeerd. Op *aus, bei, mit, nach, von, seit, zu* volgt een datief. Dat hield me in de dagen voor het examen urenlang uit mijn slaap. De *Halbprädikative Bestimmung* en het *Präpostionalobjekt* bleven nachtenlang in mijn dromen spoken. Sinds enige tijd echter ben ik verliefd op de Duitse taal en dat is allemaal gekomen door de *Bundeskanzlerin*.

Sinds ik Angela Merkel, geboren als Angela Dorothea Kasner, geregeld ontmoet, al is het dan slechts via de audiovisuele media, zijn die nachtmerries zoete dromen geworden. Hoe graag zou ik ze als de kleine Angela – het engeltje – haar eerste Duitse woordjes hebben horen spreken! En hoe graag zou ik vandaag tot haar personeel, haar *unmittelbar unterstehende Behörden*, behoren! Wat een genoegen zou het mij verschaffen haar in levenden lijve te horen zeggen: *Wir wollen die Staatsschuldenkrise tatsächlich dauerhaft überwinden!* Ook de manier waarop ze het woord *Rechtsschutzversicherungsgesellschaft* uitspreekt, doet me wegsmelten. Veel langer mag een Duits woord niet zijn of ik barst in tranen uit.

Wij gaan natuurlijk vlot om met woorden als *fingerspitzengefühl, sowieso, überhaupt* en *weltschmerz*, maar dat is hopeloos onvoldoende om een Duitse conversatie van enig praktisch nut te voeren.

Bovendien zijn daar ook Merckels Duitse valse vrienden, de woorden en uitdrukkingen die volgens mijn

onvolprezen *Van Dale* 'dezelfde of bijna dezelfde vorm hebben in twee talen, maar een verschillende betekenis', en daarmee heb ik geen al te positieve ervaringen.

Op een groepsreis in Duitsland deed ik ooit een ongelukkige stap bij het verlaten van de touringcar en toen ik tegen een bijgeroepen arts zei dat ik *ein verzwickter Enkel* had, verwees de esculaap mij door naar een psychiater. Het blijkt dat Duitsers daaronder een lastige kleinzoon verstaan. En als er in een restaurant bij een gerecht *mit Pilzen* staat, betekent dat niet dat je je pilsjes er gratis bij krijgt. *Pilze* zijn immers champignons. En met *Drillinge* op je bord ben je nog geen kannibaal: dat zijn krielaardappeltjes.

Zo kunnen we nog een tijdje doorgaan. *Reizvolle Winkel* zijn geen winkels waar grote hoeveelheden rijst verkocht worden, maar bekoorlijke hoekjes. Een *Schlägererei* is geen slagerswinkel, maar een vechtpartij. Ook is een *Fernseher* geen verrekijker en een *Ausfahrt* geen uitvaart.

Dat stadium ben ik voorbij en mijn Duits is vandaag van een aanvaardbaar niveau. Nu houdt niet langer de Duitse taal, maar Angela Merkel me uit mijn slaap. Ik popel van ongeduld om haar te ontmoeten. Inmiddels weet ik dat ik haar in dat verband niet over *popeln* mag spreken, want dat is het Duitse woord voor 'neuspeuteren'. Ook mag ik haar nooit *schattig* noemen, want dat betekent 'schaduwrijk' en dat zou behoorlijk grof zijn als toespeling op een enigszins te hoge body mass index.

Ondanks al die valkuilen ben ik ervan overtuigd dat Angela Merkel en ik, als ik haar ooit mag ontmoeten, goed met elkaar zullen opschieten. In het Duits: *gut mit einander klarkommen*.

Honni soit qui mal y pense, zeggen de Engelsen daarover, in het Frans dan.

Quiz over taal

Test uw kennis van het Nederlands

NATALIE HULSEN

I. Wat is de juiste afbreking?

1. a) leeu-win
b) leeuw-in
2. a) bios-coop
b) bio-scoop
3. a) feel-ing
b) fee-ling
4. a) pen-tat-lon
b) pen-ta-tlon
5. a) Eu-ra-zië
b) Eur-a-zië
6. a) koos-jer
b) koo-sjer

II. Welk woord past voor alle woorden?

1. ... bad, ... les, ... broek
2. ... mus, ... park, ... krant
3. ... meisje, ... temperatuur, ... breed
4. ... beeld, ... wereld, ... gezicht
5. ... koker, ... afvoer, ... ballet
6. ... band, ... teken, ... tocht

III. Zet accenttekens waar nodig.

1. bechamelsaus
2. genant
3. eminence grise
4. creme brulee
5. filet americain
6. eclair

IV. Zoek de antoniemen bij elkaar.

antipathie, buitenwijk, coulant, human, streng, glorieus, vernederend, stadskern, miezerig, indrukwekkend, genegenheid, roemloos

V. Welk woord is correct gespeld?

1. a) fiftyfifty
b) fifty-fifty
2. a) labyrinth
b) labyrint
3. a) gestresst
b) gestrest
4. a) uitentreuren
b) uittentreuren
5. a) pyramide
b) piramide
6. a) liniaal
b) lineaal

VI. Voeg een woord toe en rijg de woorden aan elkaar.

1. hitte ... baan
2. grond ... boom
3. plaats ... bord
4. suiker ... beleg
5. keuken ... emmer
6. klem ... breedte

OPLOSSINGEN

I. 1a / 2b / 3b / 4a / 5a / 6b
II. 1. zwem / 2. stads / 3. kamer / 4. droom / 5. water / 6. kruis
III. 1. bechamelsaus / 2. genant / 3. eminence grise / 4. creme brulee /
5. filet americain / 6. eclair
IV. antipathie-genegtheid, buitenwijk-stadskern, coulant-streng, roem-
loos-glorieus, vernederend-human, miezerig-indrukwekkend
V. 1a / 2b / 3b / 4a / 5b / 6a
VI. 1. golf / 2. slag / 3. naam / 4. brood / 5. afval / 6. band

Besteladres: Uitgeverij UGA, Stijn Streuvelslaan 73, 8501 Heule (abonn@uga.be).
U hoeft pas te betalen als u van ons een factuur gekregen hebt.
